

İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi

The Journal of Information and Documentation Studies

Sayı/Number: 8, Sayfa/Pages: 59-115, İstanbul, Kış/Winter 2017

Basılı Nüsha ISSN: 1307-6655

Elektronik Nüsha ISSN: 2148-8975

‘NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF’ ADLI ESER VE KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

‘Notlar ve Kütüphanelere Dâir Usûl-i Tasnîf’ And It’s Importance From The Point of Librarianship

Sinan SÜMBÛL

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü
sinansumbul@gmail.com

Alındığı tarih: 10.10.2017; Kabul tarihi: 15.12.2017

Öz

Bu makalede, kütüphanecilik tarihi alanında önemli çalışmalardan biri olmasına rağmen bugüne kadar inceleme ve değerlendirmeye tabi tutulmayan Notlar ve Kütübhânelere Dâir Usûl-i Tasnîf adlı eser, kütüphanecilik tarihine kaynaklık etmesi yönünden incelenmiştir. Bilindiği gibi, bilgi ve belge yönetiminin gelişimi kütüphanecilik, arşivcilik dokümantasyon/bilgi yönetimi alanına yönelik çalışmalar aracılığıyla olmuştur. Bu bakımdan kütüphanecilik ve arşivcilik tarihi ile ilgili temel eserleri incelemek bilgi ve belge yönetimi alanının tarihsel geçmişinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca bilgi ve belge yönetiminin gelişim aşamalarını bilmek bu sahada çalışanlar kadar kültür tarihimizi araştırmak isteyenler için de önemlidir. Bu çalışmada, son dönem Osmanlı aydınlarından olan Celal Esad Arseven tarafından kaleme alınan ‘Notlar ve Kütübhânelere Dâir Usûl-i Tasnîf’ adlı kitap

SİNAN SÜMBÜL

içerik analizi yöntemiyle incelenmiş, tarihsel kaynak analizi tekniğiyle değerlendirilmiş ve basit transkripsiyon tekniği uygulanarak eserin yeni harflere çevirisi yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Celal Esad Arseven, Notlar ve Kütüphanelere Dâir Usûl-i Tasnîf, kütüphanecilik.

Abstract

In this article, the book titled 'Notlar ve Kütüphanelere Dâir Usûl-i Tasnîf' will be examined, which is one of the most important works in the field of information and document management. Although it is an important book, it has not been investigated to date. It is known that the development of information science has been done through studies for the field of librarianship and archival sciences. In this regard, reviewing the basic works on librarianship and archival sciences will help to better understand the field of information and document management. It is also important for those who want to investigate the cultural history as well as those who work in the field of information science. It was evaluated by the content analysis method of the book, written by Celal Esad Arseven. The work, which was evaluated with the technique of historical resource analysis, was translated into Latin letters and presented to the researchers.

Keywords: Celal Esad Arseven, Notlar ve Kütüphanelere Dâir Usûl-i Tasnîf, librarianship.

Giriş

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nden devralınan kütüphanelerin yeni bir yapıya ve o dönemin ihtiyaçlarına cevap verebilecek donanımına sahip olması gerektiği anlaşılmıştır. Bu dönemde kütüphaneler konusunda çeşitli çalışmalar yapılmaya başlanmış ve kütüphanecilik konusunda eğitim görmek üzere yurtdışına gönderilen Fehmi Ethem Karatay'ın önemli çalışmaları olmuştur (Ötüken, 1957, s. 1; Eyice, 2001, s. 473-474). Karatay, kütüphanecilik mesleğinin gelişmesi konusunda büyük gayret göstermiş ve Türkiye'de modern kütüphanecilik uygulamalarının ilk temsilcisi kabul edilmiştir (Ötüken, 1957, s. 1; Subaşıoğlu ve Tamdoğan, 2014, s. 584). Ayrıca Fransa'da Paris şehrinde Ecole des Chartes adında kütüphanecilik ve arşivcilik eğitimi verilen okulda ve sonrasında Amerikalıların Fransız halk kütüphanelerine memur yetiştirmek için açtıkları kütüphanecilik okulunda eğitim görmüştür (Karatay, 1968, s. 73). Eğitimini tamamlayarak Türkiye'ye döndüğünde kütüphanecilik kursları açarak meslek elemanlarının yetişmesine katkı sağlamıştır (Ötüken, 1957, s. 1; Atılğan, 1995, s. 12). Yine cumhuriyet döneminde kütüphanecilik konusunda yayınlanan dikkat çekici eserler olmuştur. Bunların başında çalışmamıza konu olan Celal Esad Arseven'in Notlar ve Kütüphanelere Dâir Usûl-i Tasnîf, Ahmed Saffet'in, Paul Goyas'tan yaptığı ve Halk Kütüphanelerinin Sûret-i Te'sisi ve Usûl-i İdâresi adıyla

'NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF' ADLI ESER VE KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

yayınlanan çeviri kitabı ile Nebil Emil Buharioğlu'nun Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi Fihristi gelmektedir (Erünsal, 2002, s. 27). Ayrıca Adnan Ötügen'in kütüphanecilik konusunda çığır açan çalışmaları olmuş ve bu çalışmalar sonucunda 1948 yılında Milli Kütüphane kurulmuş ve ülkemizde kütüphanecilik konusundaki çalışmalara öncülük etmiştir. Kütüphanecilik mesleğini icra edenlerin bir araya gelmesiyle 1949 yılında Türk Kütüphaneciler Derneği kurulmuş ve 1952 yılında kütüphanecilik alanında yayın yapan meslek dergisi yayın hayatına başlamıştır (Baysal, 1987, s. 10). 1952 yılında Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni adıyla yayın hayatına başlayan meslek dergisi, 1987 yılında Türk Kütüphaneciliği adını almıştır (Şenalp, 2002, s. 258; Tonta, 2002, s. 284).

Cumhuriyet döneminde kütüphanecilik kurslarıyla başlayan kütüphanecilik eğitimi, 1954 yılında Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümünün kurulmasıyla birlikte üniversite eğitimine dönüşmüştür (Ötügen, 1957, s. 26; Subaşıoğlu ve Tamdoğan, 2014, s. 590; Karakaş, 1999, s. 377; Soysal, 2005, s. 105). Zamanla kütüphanecilik eğitimi veren üniversite sayısı artmış ve gelişen teknoloji ve şartlara bağlı olarak günümüzde Bilgi ve Belge Yönetimi adı altında eğitim vermeye devam eden üniversite programları ile bu alanda eğitim verilmeye devam edilmektedir (YÖK, 2017).

Türkiye'de Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinin henüz kurulmadığı ve kütüphanecilik ile arşivciliğin bağımsız meslekler olarak itibar gördükleri bir zamanda Notlar ve Kütüphanelere Dâir Usûl-i Tasnif adıyla kaleme alınan eser, erken sayılabilecek bir dönemde kütüphanecilik mesleğinin uygulamalarına vurgu yapması bakımından dikkat çekicidir. Çok yönlü bir Osmanlı ve Cumhuriyet aydını olan Celal Esad [Arseven] tarafından 1924 yılında Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınan Notlar ve Kütüphanelere Dâir Usûl-i Tasnif yaklaşık bir asır önce yazılmış olmasına rağmen içeriği itibariyle bugün de önemini korumaktadır. Bilgi ve Belge Yönetimi çalışmalarının daha iyi anlaşılabilmesi, bu bilim dalının gelişim safhalarının tahlili ve bu konudaki çalışmaların inceleme ve değerlendirmeye tabi tutulması ile mümkün olabilir. Bu bakımdan bilgi ve belge yönetimi alanının, üzerine inşa edildiği kütüphanecilik, arşivcilik ve dokümantasyon/bilgi yönetimi konusunda önemli çalışmalardan biri olan Notlar ve Kütüphanelere Dâir Usûl-i Tasnif adlı eserin değerlendirilmesi yapılmıştır. Böylelikle araştırmacılara belli bir dönemin uygulamaları hakkında fikir verilmesi hedeflenmiştir. Türk kütüphaneciliğinin gelişim aşamalarının bilinmesi bir bakıma ülkemizin bilimsel ve kültürel gelişiminin bir göstergesi olacaktır bu konulardaki çalışmaların incelenmesi farklı bilim disiplinleri açısından da faydalı olacaktır.

Eserde yurtdışındaki ve özellikle Fransa'daki kütüphanecilik uygulamaları hakkında detaylı anlatımlara yer verildiği görülmektedir. Kitaptaki detaylı anlatımlardan Fransa örneğinin ülkemizdeki uygulamalar için model olarak sunulduğu anlaşılmaktadır. Bugün Anglo-Amerikan kütüphanecilik anlayışının uygulayıcılarından olan ülkemiz kütüphanelerinin (Karakaş, 1997, s. 8)

tarihi seyrini görmek ve Fransa merkezli gelişim aşamalarına şahit olabilmek için Notlar ve Kütüphanelere Dâir Usûl-i Tasnîf adlı eserin tarihsel içerik analizi tekniğiyle değerlendirmesi yapılmıştır. Ayrıca günümüz araştırmacılarının bu eseri kolaylıkla inceleyebilmesi için Notlar ve Kütüphanelere Dâir Usûl-i Tasnîf adlı eserin yeni Türk alfabesi ile basit transkripsiyonu yapılmıştır.

1. Celal Esad Arseven: Kısa Bir Biyografi

Sadrazam Ahmed Esad Paşa'nın oğlu olan Celal Esad, 1875 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Eğitim hayatına Beşiktaş'taki Taşmekteb'de başlamış ardından Beşiktaş İbtidaisine geçmiştir. Beşiktaş İbtidaisinin akabinde Galatasaray Sultanisinde bir yıl okumuş ve sonra Beşiktaş Askeri Rüşdiyesine devam etmiştir. 1889 yılında Mekteb-i Mülkiyyeye giren Celal Esad, resim yapmaya kabiliyeti olduğu için Sanâyî-i Nefîse Mektebine de devam etmiştir (Yazıcı, 2009, s. 572). 1891 yılında Mekteb-i Harbiyenin 'zâdegân' sınıfına yazılarak öğrenimine devam etmiştir. Buradan mezun olduktan sonra subay olarak meslek hayatına başlayan Celal Esad, hünkâr yaveri olarak görevlendirilmiştir. Görev hayatıyla beraber yayın hayatına da başlayan Celal Esad, resim tekniğiyle ilgili bir dizi risale niteliğinde küçük kitaplar yazmıştır.

1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet'ten kısa bir süre önce askerlik mesleğinden ayrılan Celal Esad, II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra Paris'e gitmiş ve burada bulunduğu yıllarda arkadaşı Sâlah Cimcoz ile birlikte 'Kalem' adında bir dergi çıkarmaya başlamıştır. 1912 yılında Galata'daki binaların tespit ve kayıt işlemlerinden sorumlu Tahrîr-i Musakkafât Reisliği görevine atanmıştır. Ayrıca yayın alanında İstanbul tarihi ve eski eserlere dair kitaplar kaleme almış ve I. Dünya Savaşı yıllarında belediyecilikle ilgili kitaplar yazmıştır. 1920'de Sanâyî-i Nefîse Mektebinde eğitimci olarak göreve başlamış ve bu görevini 1941 yılına kadar sürdürmüştür. Bu görevini yürüttüğü süre içerisinde belediyecilik, şehircilik ve mimarlık tarihi derslerini de okutmuştur.

Celal Esad, 1923'ten sonra kısa sürelerle Dârülbedâyi Müdürlüğü ile İstanbul Ticaret Odası Neşriyat Müdürlüğü görevlerini yürütmüştür. 1928-1932 yılları arasında Ankara'nın imar planını hazırlamak üzere Türkiye'ye gelen şehircilik uzmanı Alman Hermann Jansen'in (Goethe Institut, 2017) yanında Ankara şehri sınıî müşaviri görevinde bulunmuştur. Bu görevlerinin ardından politikaya atılan Celal Esad, 1942 yılında İstanbul ve 1946 yılında Giresun milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisinde görev yapmıştır. VII. ve VIII. dönem milletvekili olarak görev yapmış olan Celal Esad, milletvekilliği görevi bittikten sonra 1951 yılında Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu üyesi olmuş ve burada başkanlık da yapmıştır. Celal Esad, bu kuruldaki görevinden 1958 yılı başlarında istifa ederek ayrılmıştır (Eyice, 1991, s. 397-398).

Celal Esad, pek çok konuda risale, kitap, sözlük ve ansiklopedi şeklinde yayınlar yapmış, Türk kültürünün gelişmesine hizmet etmiş değerli bir bilim insanı, kıymetli bir sanatkâr ve meşhur bir yazar olarak 1971 yılında vefat

'NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF' ADLI ESER VE KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

edene kadar ilmi çalışmalarını sürdürmüştür (Diyarbakirli, 1972, s. 31). 13 Kasım 1971 günü vefat eden Celal Esad Sahra-i Cedid mezarlığına defnedilmiştir (Eyice, 1972, s. 178). Doğum tarihi itibarıyla soyadı bulunmayan Celal Esad, 1934 yılında çıkarılan soyadı kanunundan sonra Arseven soyadını almış ve 'Esad' ismi Türkçedeki yazım kuralları gereği 'Esat' şeklinde telaffuz edilerek yazılmıştır.

2. Eserleri

Celal Esat Arseven pek çok konuda yayın yapmıştır. Edebiyat (piyes ve roman), müzik, hatırat, belediyeçilik, kütüphanecilik ve arşivcilik, sanat (genel sanat tarihi, Türk sanat tarihi, resim sanatı ve modern sanat), şehircilik, İstanbul gibi konularda eserler kaleme almıştır. Bu eserler konusal bağlamları içerisinde şu şekilde sıralanabilir.

2.1. Piyes ve Roman

Sevda Çağı, İstanbul 1903 (1319), Matbaa-i Tahir Bey.

Büyük Yarın, İstanbul 1923, İkdam Matbaası.

Bay Turgan, İstanbul 1937, Asri Basımevi.

2.2. Belediyeçilik

Belediyelerde Evrakın Kayıt ve Tasnifi Nasıl Olmalıdır?, İstanbul 1915 (1331), Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaası.¹

Belediyelerde İnşaatın Emâneten İdâresi, İstanbul 1915 (1331), Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaası.

Belediyeler ve Teşkilâtı, İstanbul 1916 (1332), Arşak Garayan Matbaası.

2.3. Kütüphanecilik

Notlar ve Kütüphanelere Dâir Usûl-i Tasnîf, İstanbul 1924, Matbaa-i Amire.

2.4. Sanat Tekniği

Resim Dersleri, İstanbul 1897 (1313), Şirket-i Mürettebiye Matbaası.

Ressam ve Mimarlara Mahsus Menâzır, İstanbul 1900 (1316), Kaspar Matbaası.

Ressamlara Rehber, İstanbul 1902 (1318), Tahir Bey Matbaası.

Renkler, Renkli Resimler ve Yağlıboya, İstanbul 1903 (1319), Tahir Bey Matbaası.

Yapı Malzemesi, İstanbul 1907 (1323), Ahmed İhsan Matbaası.

Fotoğrafya, İstanbul 1900 (1316), Tahir Bey Matbaası.

2.5. Genel Sanat Tarihi ve Modern Sanat

¹ Bu eser yayınlanmak üzere tarafımızdan çalışılmaktadır.

SİNAN SÜMBÜL

Mimari Tarihi -Kurûn-ı Kadîme I, İstanbul 1928, Devlet Matbaası.

Yeni Mimari, İstanbul 1931, Agâh Sabri Kitabhânesi.

Yeni Resim Hakkında, İstanbul 1947, İbrahim Horoz Basımevi.

2.6. Şehircilik

Şehir Mimarisi, İstanbul 1926, Şehremaneti Matbaası.

Şehircilik (Urbanizm), İstanbul 1937, Devlet Basımevi.

2.7. İstanbul İncelemeleri

Constantinople, De Byzance a Stamboul, Paris 1909.

Eski İstanbul Âbidât ve Mebânîsi, Şehrin Tesisinden Osmanlı Fethine Kadar, İstanbul 1912, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı.

Eski Galata ve Binaları, İstanbul 1913 (1329), Ahmed İhsan Matbaası.

Kadıköy Hakkında Tedkikât-ı Belediye, İstanbul 1913 (1329), Ahmed İhsan Matbaası.

Plan Archeologique de Constantinople, Byzance et Stamboul, [y.y.].

2.8. Türk Sanatı Tarihi

Türk Sanatı, İstanbul 1928, Akşam Matbaası.

Türklerde Mimari, Ankara 1932, Başvekâlet Matbaası.

Türklerde Mimari -Eti ve Selçuk Mimarileri-, İstanbul 1934.

L'art turc, depuis son origine jusqu'a nos jours, İstanbul 1939, Devlet Basımevi.

Les Arts decoratifs turcs, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.

Türk Sanatı, Menşeinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyîni Sanatlar, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.

2.9. Sanat Sözlük ve Ansiklopedisi

Istîlâhahât-ı Mi'mâriyye, İstanbul 1908, Ahmed İhsan Matbaası.

Fransızca'dan Türkçe'ye ve Türkçe'den Fransızca'ya Sanat Kâmusu, İstanbul 1925-1926 (1340/1341), Matbaa-i Âmire.

Fransızca'dan Türkçe'ye Sanat Lügati, Ankara 1944, Kırıl Matbaası.

Sanat Ansiklopedisi I-V, İstanbul 1943/1952, Maarif Matbaası.

2.10. Musiki Tarihi

Türk Musikisi ve Yeniçeri Mehter Muzikası Hakkında Mütâlaat, İstanbul 1911 (1327), Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı.

Büyük Halk Bestecisi Muhlis Sabahaddin, Hayatı, Eserleri, Musikimizdeki Yeri, İstanbul 1947, İbrahim Horoz Basımevi.

'NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF' ADLI ESER VE KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

2.11. Hatırat

Seyyar Sergi ile Seyahat İntibaları, İstanbul 1928, Cumhuriyet Matbaası.

Türk Resim Sanatında Yetmiş Yıllık Hayatım, Yeni İstanbul Gazetesi (4 Mart 1955'ten itibaren tefrika).

Yıldız Sarayı'ndan Mütareke'ye Kadar Celal Esad Arseven'in Hatıraları (Dünya Gazetesi 17 Ocak 1960'tan itibaren tefrika) (Eyice, 1972, s. 196-200).

"Notlar ve Kütüphanelere Dâir Usûl-i Tasnîf" Adlı Eser Hakkında Genel Bir Değerlendirme

Eserin çevirisine geçmeden önce araştırmacılara fikir vermesi açısından eser hakkında kısa bir değerlendirme yapmak gerekmektedir. Celal Esad Arseven Notlar ve Kütüphanelere Dair Usul-i Tasnif isimli eserini yoğun ilmi faaliyetlerinin arasında kaleme alarak 1924 yılında yayınlamıştır. Eserinin önsözündeki ifadelerle baktığımızda onun sorumluluk sahibi ve batıyı tanıyan bir münevver olarak yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilmi sahadaki faaliyetlerine katkı sağlamayı bir vazife olarak gördüğünü ve bu çalışmayı yaptığını söylemek mümkündür. Celal Esad Arseven, kütüphaneci olmamasına rağmen, bu çalışmayı neden yaptığını eserinin önsözünde net ifadelerle açıklamaktadır. Bu bakımdan önsöz kısmını tahlil ederek eser hakkında fikir sahibi olmak mümkündür.

Eserin önsözünde şu ifadeler yer verilmektedir: Not, hafızanın vazifesini kolaylaştırır ve araştırma için lazım gelen zamanı kısaltır. Bu itibar ile not ve tasnif; "tahsil, araştırma veya telifin manivelası hükmündedir" (Arseven, 1924, s. 3). Yazar burada, not tutmanın, ilmi çalışmalarda kolaylık sağlayacağını ve zamanı verimli kullanmaya yardımcı olacağını belirtirken notların düzenlenmesinin önemine de vurgu yapmaktadır. Eserin içeriğinde not tutma usulleri hakkında bilgi vermenin yanı sıra notları tasnif etmenin yöntemleri hakkında da bilgi vermektedir. Notların tasnif edilmesini bilimsel çalışmalara kolaylık sağlayacak bir gereklilik olarak gören Celal Esad'ın bilim insanları için çalışma metodu sunduğunu söylemek mümkündür. Bilim insanlarının çalışmalarına kolaylık sağlayacak bu anlatım, ülkesinin kalkınmasına hizmet etmek isteyen bir aydınının ülkesindeki bilimsel faaliyetlere katkı sunma gayretini göstermektedir.

Celal Esad Arseven'in kütüphaneler hakkındaki ifadeleri ise şu şekildedir;

Nice mühim eserlere sahip kütüphanelerimiz var ki bugün istifade mümkün olmuyor. Çünkü fihristleri usul üzere tertip edilmiş değildir. Lüzumu olan bir kitabı veya bir bahsi aramak için senelerce vakit kaybetmek lazım gelir. Düzenlenmemiş ve tasnif edilmemiş bir kütüphanenin varlığı ile yokluğu eşittir (Arseven, 1924, s. 3).

Celal Esad Arseven, o dönem kütüphanelerinin düzensizliğinden ve belirli bir sınıflama sistemine sahip olmamasından şikâyet etmenin ötesinde bütün zenginliklerine rağmen kütüphanelerden yararlanmanın mümkün olmadığını

SİNAN SÜMBÜL

ve bu tarz kütüphanelerin varlığı ile yokluğunun eşit olduğunu belirtmektedir. Ayrıca yazar tanıdığı bir sahaftan ihtiyacı olan bir kitabı almak istediğinde dükkânın düzensizliğinden ötürü o esere ulaşamadığını (Arseven, 1924, s. 3-4) belirterek yaşadığı dönemin bilimsel çalışmalar için ne ölçüde uygun olduğu hakkında da ipucu vermektedir. Celal Esad Arseven araştırma yöntemleri ve kütüphanecilik konusunda şu veciz ifadeyi kullanmaktadır; “gerek not tutmakta ve gerek kütüphane tanziminde usul ve tasnif en birinci şarttır” (Arseven, 1924, s. 4). Bu cümleye bakarak Celal Esad Arseven’in döneminin bilimsel ihtiyacını doğru tespit eden ve yaşadığı çağın ötesine bakmayı bilen bir münevver olduğunu söylemek mümkündür.

Celal Esad Arseven eserinin önsözünü şu cümle ile tamamlamaktadır;

“memleketimizde tasnif ve usûle dâir eserlerin olmaması cesaretiyle yazılan şu kısa kitapta birçok eksiklikler olması pek tabiidir, onu da bu alanda yetiştirilecek olan uzmanlar tamamlarlar” (Arseven, 1924, s. 4).

Önsöz kısmında yer alan ifadeler, eserin kaleme alınış sebeplerini açıkladığı gibi o dönemin bilgi hizmetleri konusundaki durumunun da resmini çizmektedir. Eserin içeriğine bakıldığında çok detaylı anlatımlarla dört bölümden oluşan bir yapı görülmektedir:

I. Bölüm: Notların sûret-i tasnîfi (notların tasnif şekli).

II. Bölüm: Kütüphaneler ve eşyaları (kütüphaneler ve burularda kullanılan ekipman-malzeme)

III. Bölüm: Kitapların tasnîfi (kitapların sınıflandırılması)

IV. Bölüm: Kitapların kütüphaneye girmeleri (koleksiyon geliştirme ve sınıflandırma)

Arseven’e göre gerek bir talebe, gerek bir âlimin kendi inceleme ve araştırmalarından gerçek manada istifade edebilmesi, okuduğu eserlerden öğrendiği şeyleri unutmamasına, hepsini hatırlayabilmesine bağlıdır. Bunun için de incelenen eserlerden elde edilen fikirleri kısa ve öz olarak kaydetmek ve daha sonra onları okuyarak meselenin unutulmuş yönlerini hatırlamak gerekir. Bunun için yapılması gereken şeyin not tutmak olduğunu (Arseven, 1924, s. 4-5) belirten Arseven, eserinin ilk bölümünü notlara ayırmıştır. Eserin birinci bölümü, ‘notların sûret-i tasnîfi’ başlığını taşımakta ve ‘not tutmak usulü’ ile ‘notların tasnîfi’ adlı iki alt başlık içermektedir. Bu bölümde not tutmanın ilim adamları ve talebeler için ne anlam ifade ettiği belirtilerek nasıl not tutulması gerektiği ile not tutmanın usulleri hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Ayrıca notların tasnîfi konusunda teferruatlı bir anlatımla notların muhafaza edilmesi için kullanılan tasnif çekmecesini, geçici kutu, gazete kupürleri, tefekkür ve hatırlama notları, telif olunacak eserlerin plan, tasarlama, taksimat ve fihristleri kutuları, not fişi kutuları gibi notların tasnif ve muhafaza edilme işlemlerinde kullanılan eşyalar ve yöntemler hakkında bilgi verilmiştir (Arseven, 1924, s. 4-11).

'NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF' ADLI ESER VE KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

İkinci bölüm, 'kütüphaneler ve eşyaları' başlığını taşımaktadır. Bu bölümde kütüphane şekilleri, kütüphane mobilyaları, kütüphane rafları, kitap boyları ve raf aralıkları, muhtelif boylara sahip rafların sırası, merdivenler, okuma masaları, rahleler, fiş çekmeceleri, tasnif ciltleri, serlevha çerçeveleri, kitap destekleri, fantomlar², numara levhaları konularında detaylı ve anlaşılır bir üslupla ve dünya kütüphanelerinden örnekler verilerek açıklamalar yapılmıştır (Arseven, 1924, s. 12-21). İkinci bölümde anlatılanlar bir kütüphane oluştururken nelere dikkat edilmesi gerektiği hakkında fikir vermesinin yanında kütüphanelerde kullanılacak materyallerin seçimi konusunda da ayrıntılı bilgi verilmektedir. Bu bakımdan ikinci bölüm kütüphane kurulum rehberi niteliğini taşımaktadır.

Eserin üçüncü bölümünde bir kütüphanenin kurulum aşamasından sonraki uygulamalar belirtilmekte ve kütüphaneye gelen kitapların sınıflama işlemleri anlatılmaktadır. 'Kitapların tasnifi' başlığını taşımakta olan üçüncü bölümde, kitapların biri katalog tasnifi, diğeri de raf tasnifi olmak üzere iki türlü tasnifi olduğundan ve bunlar arasındaki farklardan bahsedilmektedir. Eserlerin kütüphane raflarına yerleştirilirken, boyları itibariyle ve bilim dalı itibariyle dizilmesi gerektiği üzerinde durulmakta ve bu uygulamaların kütüphane türlerine göre farklılık göstereceği belirtilerek çeşitli uygulama örnekleri hakkında bilgi verilmektedir. Kütüphanelerin raf düzeni hakkında bilgiler verilen üçüncü bölümde kütüphanenin düzenlenmesi ele alınmıştır. Eserlerin raflara yerleştirilmesinde uygulanacak yöntemler anlatılırken eserlere kolay ulaşım yanında raf düzeninin de göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilerek kütüphane düzeninin önemine de vurgu yapılmıştır (Arseven, 1924, s. 22-27).

Eserin son bölümü olan dördüncü bölüm 'kitapların kütüphaneye girmeleri' başlığını taşımaktadır. Dördüncü bölümde demirbaş defterleri ve kitapların demirbaş defterine kayıt şekli, kitaplara mühür vurulması ve numara verilmesi işlemleri, süreli yayınların kayıt işlemleri, kütüphane katalogları, Dewey Onlu Sınıflama sistemi, kütüphanelerden ödünç kitap alınması gibi kütüphaneciliğin uygulama alanları hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Bu bölümde üçüncü bölümden farklı olarak eserlere konularına göre sınıflama numarası verilmesi konusunda yapılması gerekenler üzerinde durulmuş ve kütüphanecilik mesleğinin en çetrefilli konularından olan kitapların sınıflandırılması konusu bu bölümde derinlemesine ele alınmış ve örneklerle açıklanmıştır. Ayrıca kütüphane kataloglarının hazırlanış usulleri ve önemi hakkında teferruatlı bilgilere yer verilmiştir (Arseven, 1924, s. 27-70). Bu bölümde kütüphanecilik uygulamaları hakkında yer alan bilgiler Celal Esad Arseven'in müdekkik ve araştırmacı kişiliğinin bir göstergesidir.

Kitabın bütününe bakıldığında Celal Esad Arseven'in kütüphaneci olmasına rağmen bu derece teferruatlı bir anlatımla eseri kaleme almış olma-

² Raflardan alınan veyahut kaybolup yeri açık kalan kitapların boşluğunu doldurmak üzere kitap şeklinde kalıplar yapılır ki bunlara fantom denir.

SİNAN SÜMBÜL

sı onun çok yönlü bir münevver olduğunu göstermektedir. Avrupa ve dünya kütüphanelerinden uygulama örnekleriyle kitabını zenginleştirmesi eserin önemini daha da arttırmaktadır. Eserin, bilgi ve belge yönetimi alanının tarihi ve gelişim aşamaları hakkında araştırma yapacaklara faydalı olmasının ötesinde bugünkü gelişmeleri anlama merakı uyandıracığı da beklenebilir. Eserin ilk bölümünde araştırmacıların ilmi çalışmalarında kolaylık sağlayarak verim elde etmelerini temin etmek için not tutmanın ve tutulan notları tasnif ve muhafaza etmenin yöntemleri anlatılarak bilimsel çalışmaların omurgasını teşkil eden öğretici bir yaklaşım sergilendiğini söylemek mümkündür. Eserin sonraki bölümlerinde bir kütüphanenin kuruluş aşamasından başlayarak sağlıklı bir işleyişe sahip olmasına kadar hemen her aşamayla ilgili detaylı bilgi vermesi âdeta kütüphane kurulumu ve yönetimi el kitabı hüviyeti taşımasına sebep olmaktadır. Bu bakımdan eserin yazıldığı dönem için bilimsel çalışmalara kaynaklık edecek önemli bir işlevi yerine getirdiğini söylemek yanlış olmaz. Konuya yaklaşımı ve içeriği itibarıyla Notlar ve Kütüphanelere Dâir Usûl-i Tasnif bilgi ve belge yönetimi alanının yüz yıl önceki uygulamaları hakkında bilgi veren temel kaynaklarından biri olarak bugün de önemini korumaktadır.

‘NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF’ ADLI ESER VE
KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

Kaynakça

- Arseven, C.E. (1924). *Notlar ve kütüphanelere dâir usûl-i tasnif*. İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatı.
- Baysal, J. (1987). *Kütüphanecilik alanında yeni kavramlar araçlar yöntemler*. 2. bs. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Diyarbakirli, N. (1972). Türk sanatının büyük kaybı Celal Esad Arseven. *Türk Kültürü*, 10/113, 31-42.
- Erünsal, İ.E. (2002). Katalog, *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (24-28). c. 25. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Eyice, S. (1972). Celal Esad Arseven (1875-1971). *Türk Tarih Kurumu Belleten*. XXXVI/142, 173-201.
- Eyice, S. (1991). Celal Esat Arseven, *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (397-399). c. 3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Eyice, Semavi. (2001). Fehmi Ethem Karatay, *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (473-474). c. 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Goethe Institut. (2017). *Bir başkentin oluşumu avusturyalı alman ve isviçreli mimarların ankara’daki izleri*. 10 Eylül 2017 tarihinde <http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sta/trindex.htm>. adresinden erişildi.
- Karakaş, S. (1997). Türk kütüphaneciliğinde Anglo-Amerikan etkisi. *Türk Kütüphaneciliği*, 11/1, 8-19.
- Karakaş, S. (1999). Türkiye’de ilk kütüphanecilik bölümünün kuruluşu ve Emily Dean. *Türk Kütüphaneciliği*, 13/4, 376-396.
- Karatay, F.E. (1968). Hayatımdan parçalar. *Türk Kütüphaneciliği*, 17/2, 73-74.
- Ötüken, A. (1957). Türkiye’de kütüphanecilik öğretiminin tarihçesi. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, VI/1-2, 1-35.
- Soysal, Özer. (2005). A.Ü. DTCF. Kütüphanecilik Bölümü’nün 50. yılı için. *Türk Kütüphaneciliği*, 19/1, 105-113.
- Subaşıoğlu, F. Ve Gürdal-Tamdoğan, O. (2014). Ankara Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü’nün kuruluş öyküsü. *Türk Kütüphaneciliği*, 28/4, 583-624.
- Şenalp, L. (2002). Türk kütüphaneciliği dergisi elli yaşında. *Türk Kütüphaneciliği*, 16/3, 257-263.
- Tonta, Y. (2002). Türk kütüphaneciliği dergisi 1987-2001. *Türk Kütüphaneciliği*, 16/3, 282-320.
- Yazıcı, N. (2009). Türkiye’de sanat tarihinde ilkler/öncüler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7/14, 571-608.
- YÖK. (2017). *Bilgi ve belge yönetimi programı bulunan tüm üniversiteler*. 8 Ağustos 2017 tarihinde <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10021> adresinden erişildi.

SİNAN SÜMBÜL

Türkiye cumhriyeti

Maârif Vekâleti Neşriyatından

Aded: 57

NOTLAR VE KÜTÜBHÂNELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF

Eser

Celal Esad

Telif ve Tercüme Encümenince Kabul Edilmiştir

Dersaâdet Matbaa-i Âmire 1340-1342

Mukaddime

Tetebbu, telif veya tahsîl ile meşgûl olanların tedkikât-ı ilmiyelerinden bihakkın istifâde edebilmeleri, okudukları kitâblardan not tutmak yani hâşiye sûretinde hulâsalar zabd ederek bunları arandığı vakit kolay bulunabilecek vechle tasnîf etmekle kâbil olur.

Not, hâfızanın vazîfesini teshîl eder ve tetebbu için lazım gelen zamanı kısaltır. Bu itibar ile not ve tasnîf; tahsil, tetebbu veya telifin manivelası hükümündedir.

Descartes usûl ve tasnîften bahs ederken pek doğru olarak demiştir ki: “elinde manivela olan bir çocuk Herkül’den daha kuvvetlidir.” Tasnîf olunmuş notlara mâlik bir müdekkik veya müellif kendisinden daha muktedir fakat yalnız hâfızasına mürâcaat eden bir âlimden daha muktedirdir. Avrupa’daki müellif ve âlimlerin, ömr-i beşer kifâyet etmeyecek derecedeki tedkikât ve eserleri ancak usûl sayesinde vücûda gelmiştir. Dostlarımdan bazılarını bilirim, her şeye dâir not almak âdetleridir. Bu notlarla defterler doldururlar. Fakat o defterlerin her sahifesinde o kadar muhtelif mebâhise âit notlar bulunur ki lüzûmu olduğu vakit o sahife, hatta bazen perîşân evrak içinde notları hâvî olan o defteri bile bulmak mümkün olmaz. Hiç şübhe yok ki tasnîf olunmayan notların vücûduyla adem-i vücûdu hemen müsâvî gibidir.

Kütübhâneler için de böyledir. Nice mühim âsârı câmi kütübhânelerimiz var ki bugün istifâde kâbil olmuyor. Çünkü fihristleri usûl üzere müretteb değildir. Lüzûmu olan bir kitâbı veya bir bahsi aramak için senelerce vakit kaybetmek lâzım gelir. Tanzîm ve tasnîf edilmemiş bir kütübhânenin vücûdu ile adem-i vücûdu müsâvîdir.

Çarşı içinde bildiğim bir sahâf var idi. Dükkânının kapısına kadar üst üste yığılı ve gelişi güzel atılmış kitâblar içinde ancak bağdaş çökebilecek bir yer bulup oturur ve bir kitâb isteyince “öyle bir şey aklıma geliyor ama nereye koydum?” diye bir saat aradıktan ve kitâbları alt üst ederek terler içinde kal-

‘NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF’ ADLI ESER VE KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

dıktan sonra “hele siz hafta içinde bir gün uğrayınız ben bulur size hazırlarım” derdi. Hafta içinde gelerseniz yine o cevaptır. Kaç defalar o tozlu kitâblar yanında oturarak kim bilir aradığım mebâhise âid ne mühim şeyler var diye baktım. Fakat onları bulmak bir iki ay aramağa vâbeste.

Kitâb orada durur, siz hasretle bakarsınız, kavuşmak nasîb olmaz. Her şey tesâdüfe bağlıdır.

Avrupa’nın müstamel veya yeni kitâb satan en küçük dükkânlarında bile aranılan kitâbın dükkânında mevcûd olup olmadığını kitâbçı, fişlere bakarak, size bir dakikada söyleyebilir. Umûmî kütübhâneler de öyledir. Tettebbuu arzu edilen herhangi bir ilim ve mesele hakkında, hatta eserlerin ve müellifin ismi dahi malûm olmasa aranılan âsârı derhal bulmak kâbildir. Binâenaleyh gerek not tutmakta ve gerek kütübhâne tanzîminde usûl ve tasnîf en birinci şarttır. Bir zamanlar memâlik-i garbiyyede dahi perîşanlığa âlimliğin icâbâtından gibi bakılırdı, karma karışıklık kadar derin ve mübhem görünmek istenirdi. Fakat o zamanlardan uzağız. Bugün intizâm ve usûl her şubede muvaffakiyetin en büyük âmillerinden biri olmuştur. Zaman, para ve kuvvettir. Zamanı kazanan tasnîf ve usûlde bir kuvvet ve servettir. Binâenaleyh sâha-i ilimde pek mühim bir mevki işgâl eden tasnîf meselesine ve bunun esâslarına dâir biraz malûmât vermeyi fâideli görüyoruz.

Memleketimizde tasnîf ve usûle dâir âsârın adem-i mevcudiyeti cesâretiyile yazılan şu muhtasar kitâbda bir çok nevâkıs olması pek tabîidir, onu da bu şubede yetişecek olan erbâb-ı ihtisâs ikmâl eylerler.

BİRİNCİ FASIL

Notların Sûret-i Tasnîfi

1-Not Tutmak Usûlü

Notlar: Gerek bir talebe, gerek bir âlimin kendi tedkikât ve tettebbuâtından hakkıyla istifâde edebilmesi, okuduğu âsârdan öğrendiği şeyleri unutmamasına, hepsini hatırlayabilmesine [5] vâbestedir. Hâfızası pek kuvvetli olanlarda bile mütâlaa ettikleri eserlerden hâsıl olan intibâât mürûr-ı zamanla silinir ve o eserin okunduğu veya o fikrin doğduğu zamanlara âid tazelik git gide kaybolur. Bu sebebledir ki o intibââtı hülâsa sûretinde kayıt etmek ve bilâhare okuyarak meselenin unutulmuş cihetlerini hatırlamak icâb eder. İşte bu hülâsalar “not” denir. Bu notlardan istifâde edilebilmek için bunların âtîde zikrolunacağı vech ile tasnîf olunmaları lâzımdır.

Not Tutmak Usûlleri: Okunulan bir eserden not tutmak için o eseri yavaş ve dikkatle okunmalı ve nazar-ı dikkati celb eden ve yâhud bilâhare mürâcaat olunması icâb eden cümlelerle nukât-ı mühimmeyi gözden kaçırmamalıdır. Bir kaç türlü not tutulur.

1- Okurken mühim cümlelerin hülâsasını ayrı birer kâğıd veya fişe veyâhud kitâbın hâşiyesine yazmak.

SİNAN SÜMBÜL

Bu güç bir usüldür. Çünkü bir kitabı okurken durub bir kaç satır hülâsa yazdıktan sonra yine mütâlaaya devam etmek zihni yorar ve silsile-i efkârı sekete uğratır. Her defasında bir kaç satır yukarısından tekrar başlamak icâb eder.

2- Mütâlaada devam ederken -aynı zamanda- mühim olan cümlelerin hâşiyesine kurşun kalemiyle şâkûlî hatlar ve bu cümleler içinde mühim kelimelerin ve cümlelerin altına birer ufki çizgiler çizerek geçmektir. Her kâri kitâbları kendi mesleği nokta-i nazarından okur ve aynı kitâbda muhtelif kâri-leri menfaaddâr eden notlar bi't-tabi başka başka olur.

Bu notlar yalnız o notları tutan için fâidelidir. Kitâb bittikten sonra çizilmiş cümleler tekrar gözden geçirilerek en mühimleri çift çizgi ile işâret olunduğu gibi bu notlar matbaalarca ekseri kitâbların sonunda bilhassa not yazmak için bırakılan beyaz sahifeler üzerine bahis ve madde itibâriyle kayıd olunarak yanlarına buldukları sâhife numarası vaz olunur. Eğer bunlar kâri için daha ehemmiyetli ve daha lüzümlü şeylerse kitâb bittikten sonra aşığıda izâh edileceği vechle tasnife mahsûs kâğıtlar üzerine her madde ayrı yazılır ve usûl-i mahsusuyla kutulara tasnif olunur.

[6] Okunan her eserden böyle notlar tutmak fâidelidir. Notlar ihtisâsa göre ayrılmış olsalar bile notları tutulmuş bir kütübhânenin kıymeti pek büyüktür. Bu notlar da ayrıca bir sermâyedir. Hele aynı meslekle tevaggul edenlerin böyle notları alınmış bir kütübhânesi; aynı meslekteki diğer mütetebbi için -kazandırdığı zaman itibarı ile- azîm bir servet-i ilmiyye teşkil eder.

Not Kağıtları: Not için kullanılan kağıtlar dâima umûmiyetle ve (bir ke-re için) kabul edilmiş olan büyüklükte olmalıdır. Bu kağıtların yalnız birer taraflarına yazılıb diğer tarafları boş bırakılmalıdır. Eğer bir bahis veya bir kitâba âid olan notlar bir kâğıda sığmaz ise başka kâğıda yazmalı ve her kâğıdın baş tarafında âid olduğu kitâb veya bahis ismiyle birer sıra numarası bulunmalıdır. Bu husûsa pek ziyâde dikkat etmek lâzımdır. Bâhusûs bizim devâir-i resmiyyede cedvel, harita veya istatistik gibi şeylerin başına nereye ve hangi seneye âid olduğu yazılması hemen umûmiyetle ihmâl edilen husûsât-dandır. Hele belediyelerde tesâdüf edilen haritaların birçoğunda ne mikyas ve ne de sernâme görülür. Notlar içinde de böyle sernâmesiz kağıtlara tesâdüf edilirse onların âid oldukları kitâblar ve bahisleri bulmak güç olur. Kâğıtlara yazılan notların mürekkeble yazılmaları müreccahtır. Kurşun kalem mürûr-ı zamanla silinerek kaybolabilir.

Notların Derecesi: Notlar uzunluk ve kısalık itibariyle dört dereceye ayrılır.

- 1: Mühim cümlelerle maddeleri aynen kopya etmek
- 2: Mühim cümlelerle maddelerin hülâsasını almak
- 3: Mühim cümlelerle maddelerin hülâsatü'l-hülâsasını almak
- 4: Mühim cümlelerle maddeleri işâret sûretiyle kayıt almak

Bu muhtelif dereceler tetebbu edilen kitâbdan bilâhare edilmesi memûl olan istifâdenin şekil ve kıymetine ve kâriin mesleğiyle olan münâsebetine tâbidir.

'NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF' ADLI ESER VE KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

Gazetelerden Not Almak: Gazeteler pek mühim bir hazine-i vesâikdir. Ekseriya en son tedkikât ve en yeni vesâiki muhtevî olurlar. Her kâri gazetelerde kendine âid mevâd-ı mühimmeye tesâdüf eder ve bunlara bir gün behemehâl ihtiyacı olur. Binâenaleyh gazeteler okundukça bilâhare [7] lüzûmu görülecek makale, havâdis, istatistik vesâire her türlü vesâika mavi veya kırmızı kalemle işâret edilerek mezkûr makale veya cümlenin üstüne gazetenin ismi, tarihi ve âid olduğu bahis yazılarak biriktirilir, vakit müsâid oldukça bu gazetelerin işâretli olan kısımları kesilib maktûa halinde tasnif olunur.

Yevmî gazetelerde bazen tesâdüf edilen mühim bir makale veya vesîkanın bir gün geçer geçmez aranılması ve hatta bulunamaması vâkidir. Hatta birçok muharrirler kendi makalelerini bile saklamazlar. Herhalde pek çok zaman sarfına muhtâc olmayan ve her gün gazete okundukça işâretle bir tarafa toplamak neticesinde husûle gelen maktûalar her meslek erbâbının kendine âid vesâiki cem etmek itibarıyla mühim bir mecmûa teşkil eder. Her gün okunan gazeteler içinde çizilmiş makaleleri hâvî olanların yanlışlıkla atılmaması için işâret edilen makale adedince gazetenin ismi yanına mavi kalemle (×) çarpı işâreti vaz olunursa yanlışlığa mahal verilmemiş olur. Cebden çıkan gazetelerden bu işâreti hâiz olanlar bir sepetde veya kartonda biriktirilib münâsib bir zamanda kesilerek usûl-i mahsûsu vechle tasnif olunur.

Tefekkürât ve Sünûhât Notları: Tefekkürât ve sünûhât hakkında tıbbi okunan kitâblardan tutulan notlar gibi not tutulur. Bu husûs için dâima cebde halkalı veyâhud yaprakları müteharrik küçük bir tasnif defteri bulundurmak lâzımdır. Bu defterler, sahifeleri ince madeni halkalar etrafında müteharrik ve sıraları arzu edildiği vech üzere tebdil olunabilir veyâhud arkasından yayla sıkıştırılır bir şekilde yapılmıştır. Kalınlıkları âdi ceb defterlerinden farklı olmadığı gibi her boyda dahi bulunur.³ Bu defterlerin yaprakları elifbâ sırasıyla birer harfi hâiz olan renkli kâğıtlarla fasıllara ayrılmıştır. Harflerden her birinin muhtevî olduğu sahifeler lüzûmuna göre bir bahse tahsîs ve defterin baş tarafında tertib olunan bir fihristle gösterilir. Defterin baş tarafında bulunan beyaz kâğıtlara akla gelen ve unutulmaması arzu edilen şeyler yazılarak fihriste göre âid olduğu harfin ayırdığı fasla geçilir. Ve bu notlar çoğaldığı vakit defterden çıkarılarak kâğıtların hacmindeki husûsî not kutularına tasnif olunur. Cebinde böyle bir defter taşımak külfetinde bulunmamak isteyenler sadece not [8] kâğıdını taşıyabilirler. Bu kâğıdın hep aynı hacimde ve not kutusu büyüklüğünde olmalıdır. Yalnız bir kâğıd bitince diğer kâğıda sıra numarası koymayı unutmamalıdır. Bunlar not kutusuna konularak tasnif olunur. Bir edib, bir âlim, bir tiyatro müellifi her günkü tefekkürâtını bu sûretle yazarak toplamakla bu notlardan bir gün büyük bir eser vücûda getirebilir. Büyük müelliflerin birçok âsârı böyle notlardan husûle gelmiştir.

³ Bu defterlerin en kullanışlısı kâğıdlarının hacmi 9×16 olanıdır. Bu boy her cebe girer ve sahifeleri de oldukça not ihtivâ edebilir. Her halde dâimâ aynı boy kullanılmalıdır.

2- Notların Tasnîfi

Notların Nevileri: Yukarıda zikrolunduğu vechile notlar, (1) kitâblardan çıkarılan hülâsalar, (2) gazete maktûaları, (3) tefekkürât ve sünûhât, (4) telif olunacak eserler veya makalelerin planları ile tasarımlarından ibâret olmak üzere dört neviye ayrılır ve her nevi ayrı ayrı tasnîf edilir. Bu dört nevi notların hepsi de aynı usûl üzere tasnîf olunur.

Kitâblardan Çıkarılan Hulâsalar: Kitâblardan çıkarılan notlar için bazı zevât 21×33 (yani ekser Avrupa devâir-i resmîyesinde umûmiyetle kabul olunmuş olan) hacimdeki kâğıdları ve bazıları da daha küçük olan 17×23 boyunu istimâl ederler. Her hâlde bir defa için intihâb edilen boy değiştirilmemelidir.

Toplanan notlar evvelâ ilim ve sâniyen o ilmin şubâtı itibâriyle tasnîf olunur.

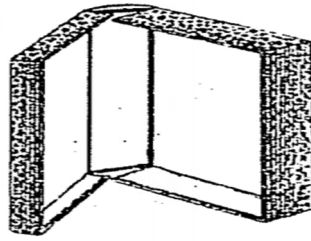
Tasnîf Çekme ve Kutuları: Notların tasnîf ve muhâfazası için birkaç türlü eşya istimâl olunur.

1- “Tasnîf çekmesi”dir. Bu bir dolabdan ibâret olub yukarıdan aşağı raflarla aynı açıklıkda gözlemlere ayrılmıştır. Her bir göze mukavvadan mamul bir kutu sürülmüş olub bu kutunun ön tarafındaki kapağı kolaylıkla açılır. Bu kutulardan her biri üzerindeki etiketlere o kutunun muhtevî olacağı ilim veya mesele yazılıp her ilim [9] veya meseleye bir göz tahsis olunur. Gözler ne kadar çok ve notlar ne derece ayrı bulunurlarsa tetebbu da o nisbetde kolay olur. Fakat bu çekmenin inşası masraflıca olduğu gibi fazla yer de işgal ettiğinden âtîdeki usûl buna tercih olunabilir.

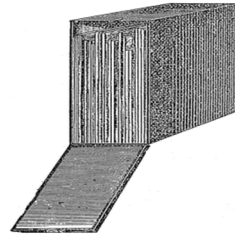
2- Vesâit-i tasnîfiyyeden ikincisi kutulardır. Bu kutular not kâğıtlarının büyüklüğünde mukavvadan yapılmış birer cild şeklinde olub kitâb gibi açılır ve arkalarındaki mahal-i mahsûsa hangi ilim ve husûsa âid olduğunu müşîr küçük bir kâğıd geçirilir.

Notlar kısım kısım ayrılıp aynı kısma âid olanları birer gömlek (chemise) içine konularak üzerlerine muhtevî oldukları ilim veya meselenin ismi yazıldıktan sonra elifbâ sırasıyla işbu kutulara vaz olunur.

Bu kutular kitâb gibi şâkûlî vaziyette durabilecek vechile imâl edildiklerinden kütübhânelerin orta gözünde kolay aranılabilecek bir irtifâdaki raflardan bir veya ikisine sıralanırlar.

Şekil 1

Şekil 2

'NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF' ADLI ESER VE KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

Şâkûlen kütübhâne gözlerinde hıfz edilmek üzere tertîb edilen notlar için 17×23 boy en münâsibtir.

Eğer aynı ilme âid olan kutulardan biri dolub mütebâkisi diğerk bir kutuya konmak lazım gelirse o kutuların evvelkine (a) sonrakine (b) ve ilah... harfleri konulmak icâb eder.

[10] Muvakkat Kutu: Tutulan notları der-akab kendi kutularına tasnîf etmek çok zaman ziyânını mûcib olacağı gibi ekseriyâ buna vakit de müsâid olmaz. Bu gibi notların yazıhâne üstünde veya kitâblar arasında sürûnmeleri de mahzûrludur. Binâenaleyh her yazıhâne üstünde bir muvakkat not kutusu bulundurmak fâidelidir. Bu kutunun içinde kütübhânedeki mevcûd bulunan kutuların her birine âid olmak ve kutular üzerindeki ismi hâmil olmak üzere kutu adedince gömlek bulunur. Tedrîcen toplanan notlar muvakkaten bu gömlekler içine konur. Her on beş günde veya ayda bir gün bu kutu içindeki gömlekler muhteviyatını âid oldukları esâs kutulara ve o kutular içindeki gömleklere tasnîf etmek kolay olur.

Gazete Maktûaları: Gazete maktûalarını ayrı bir takım teşkil eden kutularda muhâfaza etmek lazımdır. Maktûalar yine yukarıda zikir edilen not kâğıtları hacmindeki kâğıtlara baş taraflarından yapıştırmak sûretiyle gömlekler içine tasnîf ve kutulara taksîm olunur.

Yine her gömleğin üzerine muhtevî olduğu makalelerin âid olduğu "cihet" veya "madde" yazılarak kutuların üzerine de hâvî olduğu gömlekler muhteviyatının âid buldukları ilim, şube veya mesele tahrîr olunur.

Tefekkürât ve Sünûhat: Tefekkürât ve telifât-ı şahsiye ile yazılacak eserlerin plan ve tasarımları da aynı kitâb notları gibi tasnîf olunursa da bunlara ayrıca bir veya birkaç kutu tahsîsi icâb eder. Binâenaleyh kütübhânelerin gözlerinde hıfz olunan notlar dört takım teşkil eder.

- 1: Kitâb notları kutuları
- 2: Gazete maktûaları kutuları
- 3: Tefekkürât ve sünûhât kutuları
- 4: Telif olunacak eserlerin plan, tasarlama, taksîmât ve fihristleri kutuları

[11] Not Fişi Kutuları: Notlar kopya ve hülâsa halinde olmayıp da ancak hangi kitâbda neye dâir mebâhis bulunduğunu işaret edilmek ve bir meseleye dâir hangi kitâblarda ve hangi sahîfelerde malûmâta tesâdüf edileceği kaydedilmek nokta-i nazarından toplanılmış ise bunun için "fiş"ler istimâl olunur.

"Fiş"ler kart dövizit kartonu kalınlığında ince mukavvadan muntazam ve hep bir boyda kesilmiş küçük kâğıtlardır. Bunlar muhtelif cesâmet ve şekilde olur. En elverişli boy 16×25 veya 10×12,5 santimetre olanlardır.

Elyevm tasnîfde ve husûsî ticâret ve idâre işlerinde pek mühim hizmetler ifâ eden bu "fiş"lerin sûret-i istimâlleri hakkında aşağıda izâhât verilecektir. Kitâblarda işaret edilen mahalleri bilâhare kolayca bulmak için bu fişlerin üzerine kaydetmek ve sonra bunları bahis veya mesele itibariyle tasnîf etmek kâfidir.

SİNAN SÜMBÜL

Meselâ: beşeriyetin menşei hakkında Revue Mecmûası'nda bir bahis görölüb de bunun kaydı lazım gelse bir fiş üstüne "beşeriyetin menşei" diye yazılıb altına da filan seneye âid ve filan numaralı Revue'de olduğu yazılarak kutuda elifbâ sırasıyla hıfz olunur. Sonra yine aynı meseleye dâir başka bir kitâbda bir bahse tesâdüf edilirse o vakit yine aynı "fiş" üzerine o kitâbın ismi ve sahîfesi kayıd olunur. Bir gün bu meseleye dâir tedkikâtta bulunmak lâzım gelince "beşeriyetin menşei" fişini bulunca mezkûr fiş üzerinde o bahse dâir evvelce okunmuş olan kitâbların hangilerinde ve hangi sahîfelerinde arzu edilen malûmâta tesâdüf edileceği vazhan görölür.

[12] İKİNCİ FASIL

Kütübhâneler ve Eşyaları

Kütübhâne Mobilyaları: Kütübhâneler kitâbların muntazaman muhâfazalarını ve aranan kitâbların kolaylıkla bulunmasını temin eden raf tertibatından başka bir şey olmadığına göre kitâbları pek az olan zevâtın bile bir kütübhânesi olmamak mazur görülemeyecek bir ihmalden başka bir şey değildir. Kütübhâne deyince mutlaka ceviz, mâhûn veya kıymetli bir ağaçtan yapılmış oymalı, müzeyyen ve mükellef bir mobilya düşünülmemelidir. Âdi çam tahtasından gayet basit olarak yapılmış birkaç raf da en mükemmel bir kütübhânenin hizmetini görür. Hatta camlı kütübhâneler kitâbların hayatı ve sıhhatleri nokta-i nazarından muzırdır. Dâimâ havaya maruz olmayan camekânlar içinde böcekler ve kurtlar daha kolaylıkla neşvünemâ bulur ve kitâbları tahrib eder. Kitâblar ne kadar havaya maruz bulunursa o kadar iyidir. Mamâfih tozdan vikâye etmek de lazımdır. Çünkü toz da muzırdır. Berlin kütübhânelerinde tozları emici aletler konulmuştur. Bunlar borulara merbût olan bir hava tulûmbası vasıtasıyla dâimâ havayı çeker ve tozları alır götürür.

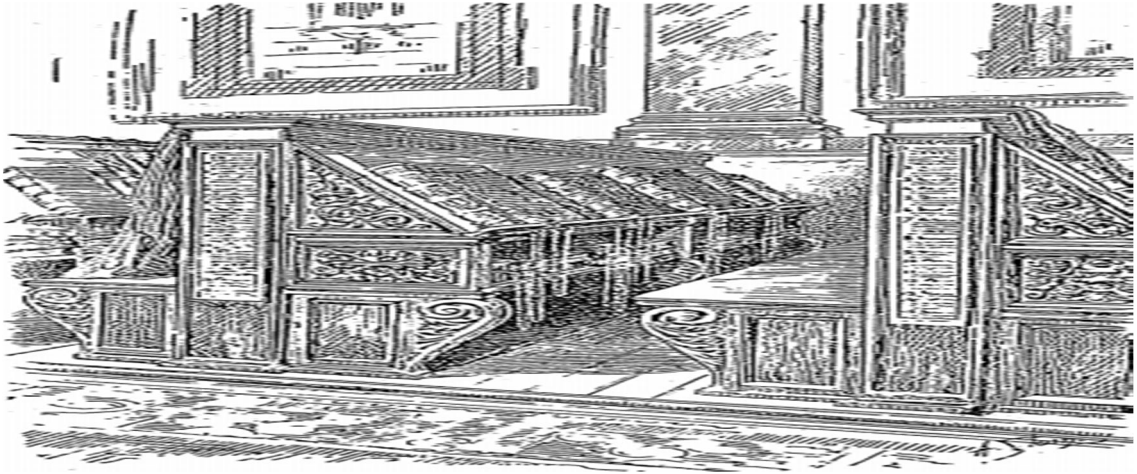
Kütübhânelerin zeminlerini süpürmek ve toz kaldırmak câiz değildir. Döşeme ıslak bir bezle silinerek tozları alınmalıdır. Rafların önüne de satinet kumaştan bir perde konulması fâidelidir. Bu vechile kitâbları bir dereceye kadar tozdan muhâfaza kâbil olur. Mamâfih havasızlık kitâblar için tozdan daha muzırdır. Âsâr-ı atikadan olan ve her zaman sahîfeleri teşhîr edilen kitâbları camekânlara koymak mecburiyeti hâsıl olduğu zaman bu camekânların sıkça havalandırılmaları ve içerilerine rutubeti câzib ve kurtların neşvünemâsını mani mevâd-ı kimyeviye vaz edilmelidir.

Bazı kıymetli kitâbların muhâfazası veyâhud esbâb-ı sâire dolayısıyla taht-ı emniyetde bulundurulması lazım gelirse dolapların kapaklarına cam yerine tel geçirmek daha münâsibtir.

Kütübhâne Şekilleri: Avrupa'da eski zamanlarda kitâblar pek mahdûd olduğu ve hacimleri ekseriyetle büyük olduğu için mâil satırlar üstüne konulurdu. Bunlar yüksek birer rahle şeklinde [13] olub mâil rafların kenarlarında bir çita vardı ve kitâblar bu çitaya istinâd ederek kaymazlardı. Kitâbların şu vaziyetine göre isimleri arka taraflarına değil fakat kapaklarının üzerine yazı-

'NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF' ADLI ESER VE KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

lırdı. Ve her kitâb bulunduğu mahalle uzun ve ince bir zincirle merbût bulunurdu ki mütâlaa edilmek istenildiği zaman kitâb üstteki rafa konur ve zincire merbût olarak kalıb kıraat bittikten sonra yine kendi rafına vaz olunurdu. Kron(?) ve Seta(?) kütübhâneleri ekseriya bu şekilde idi. O zamanki kitâbların kablaları ve kâğıtları büyük bir siklet teşkil ederdi ve nakilleri kolay olmadığından her rahle bir ilme tahsîs olunur ve o ilme âid kitâblar [14] o rahlenin gözlerinde bulunurdu. Fakat yavaş yavaş kitâbların adedi çoğalmağa başlayınca yer kazanmak lazım geldi ve kitâbları birbiri üstüne ufki vaziyetinde koymak zarûreti hâsıl oldu. Bu tertibe göre kitâbların isimleri kitâbların kenarına ve kalınlığına olarak boydan boya yazılırdı. Bizde de kırk-elli seneye gelinceye kadar hala bazı sahâf dükkânlarında görüldüğü üzere hep bu şekilde yani ufki olarak bir biri üstüne istif edilir ve isimleri yaprakların teşkil ettiği kalınlığa yazılırdı. Bilâhare kitâbları alıp koymak ve yıpranmaktan muhâfaza etmek için şâkûli vaziyet tercih edildi. Bugün artık dünyanın her yerinde kitâblar şâkûli vaziyette konulmaktadır. Fakat kitâbların boyları müsâvî olmadığı için yer kazanmak intizâmı muhâfaza edebilmek üzere aynı boydaki kitâbların bir araya konulması ve bu sûretle boy tasnifi düşünölmüş ve kabul edilmiştir. Binâenaleyh hemen kütübhânelerin kâffesinde kitâblar raflara ilim itibariyle değil boy itibariyle tasnif olunmaktadır. Kitâbların raflara sûret-i vazından âtîde bahsedeceğiz.

Şekil 3

Evvelleri kütübhâne odaları mükellef ve muhteşem salonlardan ibâret olup döşemeden tavanlara kadar muhteşem dolaplar içinde kitâblar dizilirdi. Bunlar kütübhânedен ziyade birer kitâb müzesi halinde idiler. Hatta bugün Viyana kütübhâne-i İmparatorîsi salon şeklinde bir kütübhânedir.

Hâlihazırda ise kütübhânelerin inşasında başlıca dört şeye dikkat olunmaktadır:

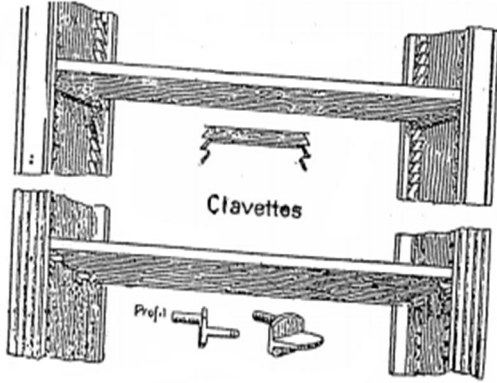
- 1- Mümkün olduğu kadar az yere çok kitâb koyabilmek
- 2- Yangın, zelzele ve sirkat tehlikelerine maruz olmamak
- 3- Rutubet ve tozdan masûn bulunmak

4- Kitâblar kolay alınıp konulabilmek

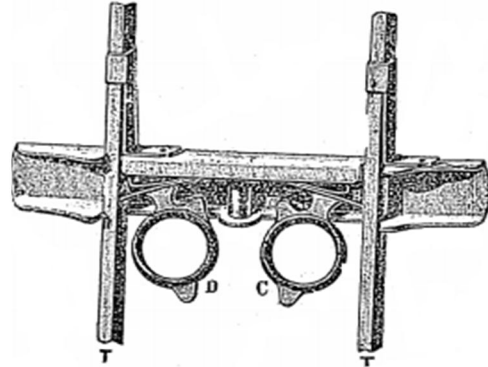
İşte bu esâslara göre şimdiki kütübhâneler küçük hücreler şeklinde demirden yapılabilmek üzere mümkün olduğu kadar merdivensiz kitâb alınacak sùretteki raflarla techîz olunmaktadır.

Toza gelince kütübhâneler dâimâ tozlu meydanlardan uzak mahallere yapılır ve kütübhânelerin zeminine halı, hasır vesâire gibi toz tutan şeyler konulmayarak mücellâ ve taş yapılır. Süpürülmez ve vacum denilen tozları emici aletle temizlenir.

[15] Kütübhâne Rafları: Kütübhâne rafları iki santim kadar kalın tahtadan olmalı ve her iki şâkûlî bölmeler arasındaki mesafe 1 ila 1,20 metreyi tecâvüz etmemelidir. Aksi takdirde kitâbların sikleti tesiriyle raflar kamburlaşır. Raflar arasındaki irtifa ise kitâblara göre muhtelif boyda yapılıyor. Fakat kitâbların boyları muhtelifdir ve her boya bir raf tahsîsi kâbil değildir. Binâenaleyh kitâbları vasatî olarak üç boya ayırmışlardır. Boyları mehmâ-emken bir birine benzeyen kitâbların aynı raflara konulması yer kazanmak itibariyle kütübhânelerin tanziminde ilk dikkat olunacak husûsâtdan biridir.

Şekil 4

Şekil 5

Raflar ise ya sâbit veya müteharrrik olarak yapılır. Rafların mesnedleri sâbit olursa raflar arasındaki açıklığı uzatıp kısaltmak mümkün olamaz ve mesnedleri müteharrrik olan raflar ise ihtiyâca göre indirilib çıkarılarak matlûb olan açıklık verilebilir. Bu nevi mesnedler şâkûlî ve karşılıklı iki çitanın kademeleri arasında indirilib çıkarılarak arzu edilen irtifâa konulur. Bu mesnedlerin (şekil 5) yaylı ve iki şâkûlî demir çubuk üstünde müteharrrik olanları da vardır. Bir de staender sistemi denilen kütübhâneler vardır ki bunların rafları iki tarafın şâkûlî satırları üzerindeki küçük ve merbui deliklere sokulan çivilerle istinat eder.

[16] İş bu yerli kütübhânelerden mâadâ bir de çalışılan masa yanında bulundurulmuş ve her zaman mürâcaat olunacak kitâbları hâvî olan döner kütübhâneler vardır.

‘NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF’ ADLI ESER VE KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

Kitâb Boyları ve Raf Aralıkları: Kitâblar bir kütübhânenin hâvî olduğu kitâb miktarına göre boy itibariyle üç, dört veya beş boya kadar ayrılırsa da umûmiyetle üç boy kabul edilmiştir. Fransa’da universitaire kütübhânelerde kitâblar üç boya ayrılmıştır.

- 1: Büyük boy 35 santimetreden fazla olan kitâblar
- 2: Orta boy 25 santimetreden 35 santimetreye kadar olanlar
- 3: Küçük boy 25 santimetreden küçük olanlar

Kütübhânelerin tasnîfine dâir yazılmış eserlerin bazılarında da atıdaki taksîmâta tesâdüf ediyoruz.

- 1: Büyük boy (a) 33 santimetreden fazla olan kitâblar
- 2: Orta boy (b) 24 santimetreden 33 santimetreye kadar olanlar
- 3: Küçük boy (c) 24 santimetreden küçük olanlar

Bu iki taksîmât arasındaki fark bir-iki santimetreden ibâret olmakla hemen aynı demektir.

Bunlardan mâadâ bir de in folio denilen battâl kıtadaki kitâblar ve atlaslar için bir kısım ayrılıyor ve buna da (a) harfi veriliyor.

Beş boya taksim olunan kütübhânelerde bu üç boya “çok büyük boy” ve “çok küçük boy” diye iki boy daha ilave ediliyor. Fakat en kullanışlı taksîmât üç boydur. Çünkü âtîde görüleceği vechile kitâblar kayıt olunduğu vakit her boya mahsûs bir defter tutmak lâzımdır. Binâenaleyh üç boy üzerine kayıt daha kolaylığı mücibdir.

Kütübhâne odasının genişliği müsâid olduğu takdirde ve bilhâssa husûsî kütübhânelerde en yüksek raf el yetişecek irtifâdan yukarıda bulunmamalı yani kütübhânenin yüksekliği iki metreyi geçmemelidir. Bu sûretle kitâbları alıp koymak için merdivene ihtiyaç kalmaz.

Fakat büyük kütübhânelerde yüz binlerce kitâbı yerleştirmek için pek çok yere ihtiyaç olduğundan ekseriyâ raflar merdivenle kullanılacak sûrette yüksektir. Mamâfih modern kütübhâneler merdivene ihtiyaç hissettirmeyecek sûrette demirden galerilerle ayrılarak kullanışlı bir tarzda yapılır.

[17] Eskiden mevcûd olan binaların içinde ise yerden tavana kadar yapılan raflar ortasından birer kat gezinti mahalleri ile ikiye ayrıldığı gibi ekserisinde de müteharrik merdivenler kullanılır ve bu gibi kütübhânelerde el merdivenini dayamak için zeminden 2,50 metre irtifânda ufkî bir demir çubuk geçirilir. Bu husûsda istimâl olunacak merdivenin uçlarında demir kancalar vardır. Bu kancalar mezkûr demir çubuğa geçirilerek kaymak tehlikesi bertaraf edilmiş olur.

Husûsî kütübhânelerde en çok kitâbların boyu küçük veya büyük olduğuna göre aralıkları az veya çok raflara ihtiyaç bulunduğundan rafları müteharrik kütübhâneler kullanılması faydalıdır.

SİNAN SÜMBÜL

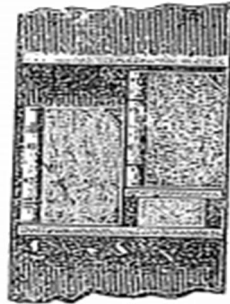
2,50 metre irtifâna kadar olan kütübhânelerde rafların aralığı tertibatı ve sıraları şu suretle tensib ve kabul edilmiştir:

Yukarı taraftan birinci gözün aralığı	33	santimetre orta boy kitâblar
Yukarı taraftan ikinci gözün aralığı	33	santimetre orta boy kitâblar
Yukarı taraftan üçüncü gözün aralığı	24	santimetre küçük boy kitâblar
Yukarı taraftan dördüncü gözün aralığı	24	santimetre küçük boy kitâblar
Yukarı taraftan beşinci gözün aralığı	25	santimetre fiş kutuları
Yukarı taraftan altıncı gözün aralığı	36	santimetre not ve maktûa kutuları
Yukarı taraftan yedinci gözün aralığı	51	santimetre büyük boy kitâblar
	[toplam]	
	226	
	Raf kalınlıkları	24
	[toplam]	250

En alttaki kat asla yere mülâsık olmayıp biraz yüksekçe olmalıdır. Alt göze konulacak kitâbların ekserisi 31×49 boyunda in folio denilen battâl kıtalardan ibâret olması hasebiyle aşağıki rafın arzı yani duvardan öne doğru olan derinliği yukarıki raflardan daha geniş ve binâenaleyh kütübhâne sathından dışarıya doğru taşkın olarak yapılması lazımdır.

Bazı kütübhânelerde her rafa önlü ve arkalı olmak ve arkadaki kitâbların üst taraflarındaki [18] numaraları görünecek sûrette biraz daha yüksekte bulunmak üzere iki sıra tertib olunmak lâzım geldiği vakit bi't-tabi rafların genişliğini o nisbetde yapmak ve aralıklarını numara görünecek tarzda bir kaç santimetre daha yüksekte tutmak icâb eder.

Muhtelif Boylara Mahsûs Rafların Sırası: Bazı kütübhâneler en küçük kitâbları en yukarıya koyarlar. Bunun sebebi küçük kitâbların kolay alınıp konulmasıdır. Çünkü yukarıdan ağır bir kitâbı alıp yerine koymak zahmetlidir. Fakat bazı kütübhânelerde küçük kitâbların hacimleri ve binâenaleyh isimleri küçük olduğu için yek nazarında görülebilmek üzere göz irtifâna yakın yani 1,65 metre hizasındaki raflara konulmasını kabul etmişlerdir. Her halde yukarıki raflara büyük boylar katıyen konulmaz. Yalnız orta boyları koyarlar ki bunlar hem hafifçedir ve hem de serlevhaları okunabilir. Bâ-husûs fihriste mürâcaat edilmeksizin gözle aranılacak kütübhânelerde küçük boyların göz hizasına konulması lâzımdır.

Şekil 6

'NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF' ADLI ESER VE KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

Dolapların sırasına gelince bir kütübhâne odasına girildiği vakit dâimâ soldaki dolaptan başlamak ve raflarda da aşağıki raftan yukarıya doğru gitmek kâidedir.

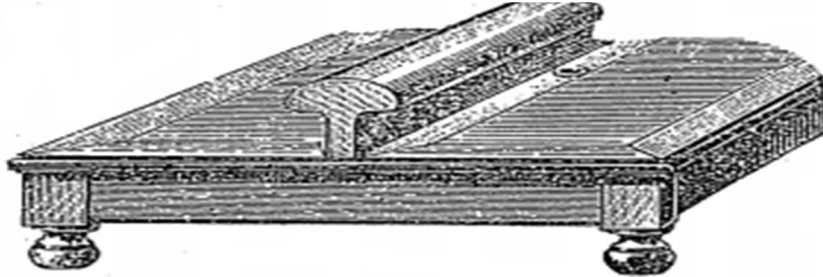
Not kutuları olmayan kütübhânelerde notlara hasredilen gözler ansiklopedi, kâmus, atlâs ve mücellid gazetelere ve dâimâ el altında bulunması ve kolayca alınması lâzım gelen kitâblara tahsis olunur.

Umûmî kütübhânelerde dolapların raflarını dört kısma ayırmak ve aşağıda bahsolunacağı vechile her bir kısma birer harf tahsis ederek a, b, c, d rafları diye tevsim etmek icâb eder. Dolapların adedi elifbâ harflerinden çok olursa çift harf veya üçüzlü harfler kullanılır.

Battâl boylardan çok kitâbı olmayan kütübhânelerde yer kaybetmemek için mezkûr kitâblar aralığı geniş olmayan fakat derince olan bir göze ufkî vaziyette konulabilir.

Merdivenler: Rafları yüksek olan kütübhâneler için raflardan kitâb alıp koymak husûsunda müteharrik merdivenler kullanılır. Bunların eşkâl-i muhtelifesi vardır. Bunların [19] ayaklarında tekerlekler olup her tarafa sevk edilir. Ve bazılarının üst taraflarında kitâb koyacak rafları vardır.

Mütâlaa Masaları: Umûmî kütübhânelerde mütâlaaya mahsûs olmak üzere masalar konulur. Bu masalar karşılıklı iki kişi oturacak vechile yapılmıştır. Şekilde görüldüğü vechile ortalarında iki mevkiî bir birlerinden tefrik eden ve kitâbları dayamaya mahsûs olan yüksekçe bir kenar vardır. Her kâri için isâbet eden kısmın arzı lâ-ekall bir metredir. Sekiz kârie mahsûs olan bir masanın tûlî 4-5 metre ve arzı 1-1,5 metre olmalıdır.

Şekil 7

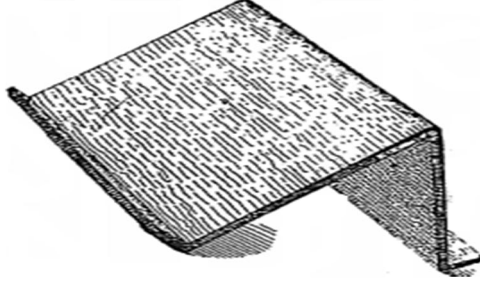
Bazı mütâlaa masaları üzerinde mürekkebin ve kalem koymak için mahsûs çukur mahaller vardır. Kitâblara mürekkebin dökülmek tehlikesi olmamak için ağır ve devrilmez hokkalar istimal olunur ve bunlar çukurlara konur.

Rahleler: Büyük kitâbları mütâlaa ve tetkik için masaların üzerine âtıdeki şekilde (Şekil 8) müteharrik rahleler vaz olunur.

Bu rahleler muhtelif cesâmette ve kitâbın büyüklüğüne göre intihâb olunur.

[20] Fiş Çekmeleri: Kütübhânelerde katalog fişlerinin kutuları epeyce bir yer işgal eder. Mevkii müsâid olmadığı takdirde mezkûr kutular yerine fiş

çekmeleri kullanılır (şekil 9). Bu çekmelerin üst gözü 1,40 metre irtifâını geçmemelidir ki derûnundaki fişleri kolayca okumak kâbil olabilsin. Fiş kutularının bir nev'i daha vardır ki yekdiğerinin yanına geldiği zaman bir mobilya şeklini alır.

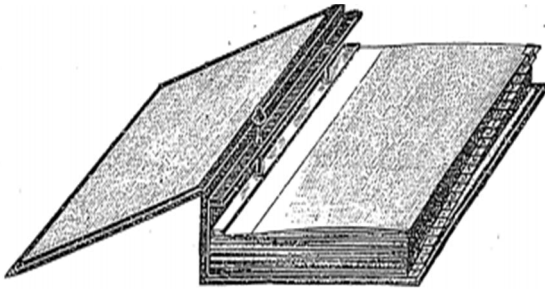

Şekil 8

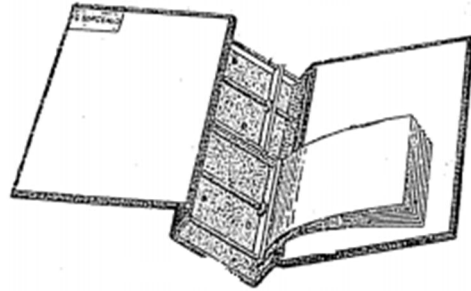

Şekil 9

Tasnif Cildleri: Kitâbları az olan kütübhânelerin bazısında usûlî fihristler fiş üstüne yazılmayıb ayrı kâğıdlar üzerine yazılır. Bunlar yaylı cildler içinde hıfzolunur (şekil 10, 11). Vâkıân bunlar da fişten başka bir şey değilse de kutu yerine bir cild içinde bulunuyorlar demektir. Şu kadar ki nakilleri daha kolay ve işgal ettikleri yer azdır. Bu cildler tabiîki ticâret mektublarını tasnif için kullanılan yaylı kapaklarla mücehhez olub nihâyetsiz bir vidaya geçirilmiş olan bir demir levha anahtarla sıkıştırılarak kâğıtlar çıkmayacak bir sûrette tasnif olunur. Bu gibi tasnif cildleri raporlar, cildsiz cüzler, kartpostallar veya kıymetli resimler gibi zâyî ve perişân olmaması matlûb olan şeyler için de istimâl olunur.

Şekil 10

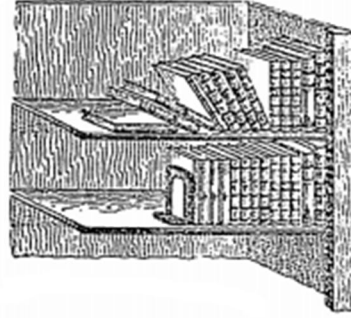
Şekil 11

Serlevha Çerçeveleri: Kütübhânelerin raflarında gerek rafların numarasını ve gerekse muhtevî olduğu kitâbların boyları veyâhud hangi numaradan [21] hangi numaraya kadar muhtevî olduğunu irâe etmeğe mahsûs levhaları kolayca geçirmek için küçük çerçeveler kullanılır. Bunlar âtideki şekilde birer tarafı bükülmüş ve iki tarafı sürgülü birer madeni levhadan ibâret olub raftaki kitâbların ağırlığı altında durur (Şekil 12).

'NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF' ADLI ESER VE KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

Şekil 12

Şekil 13

Kitâb Destekleri: Kitâbları rafta şâkûlen tutmak için yekdiğerine amûd iki madeni levhadan ibâretdir. Alt kısmı kitâbın altına girer ve diğerk şâkûli kısmı kitâbın kabına dayanarak yanında kitâb olmayan kitâbları devrilmekten men eder ve kitâbları sıkı olarak tutar. Bu alet küçük kitâblar için kullanılır. Büyük kitâbların tazyiki bu destekleri yerinde tutamaz (Şekil 13).

Amerika'nın bazı kütübhânelerinde destek olarak üzerine kâğıd kâbili âdi bina tuğlası kullanılır.

Fantom: Raflardan alınan veyâhud kaybolup yeri açık kalan kitâbların boşluğunu doldurmak üzere kitâb şeklinde kalıplar istimâl olunur ki bunlara fantom denir. Bu kalıpların arkasında bazen yan veya üst taraflarında bir etiket koymak için mahall-i mahsûs vardır; oraya hangi kitâbın mahalline kâim olduğu yazılır ve kitâbın iâre edildiği, kaybolduğu veyâhud nerede bulunduğu izâh olunur.

Numara Levhaları: Büyük kütübhânelerde kitâbları kolaylıkla bulmak için her dolaba muhtevî olduğu numaraları müş'ir bir levha talik olunur. Eğer muhtelif boylar ayrı ayrı bir sıra numarası takip etmiyorlarsa mezkûr levhaya hangi numaradan hangi numaraya kadar olduğu yazılır.

[22] ÜÇÜNCÜ FASIL

Kitâbların Tasnîfi (classification)

Kitâbların iki türlü tasnîfi vardır. Biri katalog tasnîfi, diğeri de raf tasnîfidir. Bunlar ayrı ayrı şeylerdir. Binâenaleyh karışıklığı mûcib olmamak için kitâbların raflara tasnîfi husûsunda tertîb (rangement) tabirini kullanmalıdır ki katalog tasnîfi ile karışmasın.

Kitâblar raflara nasıl ve ne sıra üzerine tertîb olunur? Evvelâ bu mesele ile meşgul olalım.

Bir kütübhâne tanzîm ettiğimiz zaman iki şeyi nazar-ı dikkate almalıyız. Mümkün merteye yer kaybetmemek ve aradığımız kitâbı derhal yerinde bulabilmek. Yer zâyî etmemek için aynı boydaki kitâbları bir araya koymak

zarûreti vardır. Aradığımız kitâbı kolaylıkla bulmak için ise muhtelif usûller tatbîk olunur. Bunlar da büyük ve küçük kütübhânelere için aynı değildir.

Bir usûle göre aynı şube-i ilme âid kitâblar bir arada bulundurulur ve bunlar meyânında boyları müsâvî olanlar da ayrılır. Diğer bir usûle göre, mesela katalogu olmayan veyâhud kitâb aramak için kataloga müracata lüzüm olmayacak kadar az kitâbı olan kütübhânelerde ilim itibariyle belli-başlı birkaç kısım veya dolap tahsis ederek aynı ilme âid olan kitâbları yan yana bulundurmamak taharriyâtta fâidelidir. Fakat büyük ve umûma mahsûs kütübhânelerde katalog istimâl edileceğinden ilim itibariyle tertîb kullanılmaz. Şu kadar ki Avrupa'nın bazı büyük kütübhâneleri eskiden ilim itibariyle tertîbe başladıkları için el-ân devam edegelmekte iseler de kütübhâne mütehasısları bu usûlün fenâ olduğunu ve artık terk edilerek kitâbların -ilim itibariyle münâsebetleri ne olursa olsun- ancak boy itibariyle yan yana bulunmaları ve kütübhâneye girme sırasıyla dizilmeleri lazım geldiğini tavsiye ve tatbîk etmektedirler.

Mukaddemâ kütübhânelere mahdûd olduğu gibi kitâblar ve kâriiler de mahdûd olduğundan ilk kütübhânelerde dâimâ aynı şube-i ilme âid olan kitâbları bir arada bulundurlardı. Ve bu tertîb aşağıda görüleceği vechile "catalogue methodique" denilen usûli kataloga tevâfuk ederdi.

[23] Kitâbları mevcûd olan eski bir kütübhâneyi tanzîmde aynı şube-i ilme âid kitâbları bir araya koymakda mahzûr yoksa da bu kütübhâneye yeni kitâb geldikçe karışıklık baş gösterir. Hatta bu mahzûru "usûli katalog"da dahi buluyorlar ve onun içindir ki bugün usûli katalogların yerine kelime kataloglarının istimâli teammüm etmektedir. Çünkü bugün ilimler birbirleriyle o derece münâsebet kesb etmişlerdir ki felsefeyi tıpdan, ruhiyatdan ayırmak güçtür. Ve öyle kitâblara tesâdüf olunur ki münâsebeti olduğu üç, dört şube-i ilimden hangisine konulacağı kestirilemez. Bu ancak hâfız-ı kütübün takdirine vâbeste kalır.

Paris kütübhâne-i millisinde (Bibliothèque Nationale) kitâblar şube-i ilim itibariyle ayrılmıştır. Bu usûl üzere yapılan katalogdaki mahzûrlardan olmak üzere ansiklopedide gördüğümüz bir misâli arz eyleyelim:

Bu kütübhâne tarihinde âid kitâblar "L" harfiyle ve Fransa tarihine ait olanları "LK" harfleriyle ayrılmış olup bu fasılda da yalnız bir şehrin tarihine ait olan tarihler "7" rakamıyla "LK7" olmak üzere taksimât yürütülmüştür. Fakat Fransa şehirleri o kadar çoktur ki tekrar bir ikinci taksimâta lüzüm görülmüş ve mesela "LK7 13,580" gibi uzun birçok taksimât zuhûra gelmiştir. Bu kadar teferruâtı hâiz bir taksimâtın gerek mütemâdiyen kitâbların yerini değiştirmek ve gerekse taharriyâtda müşkilâtı mûcib olmak itibariyle mahzûrları pek âşikârdır. Bundan usûli katalog faslında bahsedeceğiz. Yukarıda demiştik ki kitâbların behemehâl raflara boy itibariyle konulması kütübhânenin intizâmı ve yer kaybedilmemesi için elzemdir. Mademki aynı boya âid kitâbları aynı rafa ve yan yana koyacağız, o halde bir mahzûr karşısında bulunuyoruz.

'NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF' ADLI ESER VE KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

Mesela aynı şube-i ilme âid kitâbların biri büyük biri küçük olabilir. Bunları bi't-tabi birbirinden ayırmak lazım. Mesela: "LK4,1" numarasından sonra gelen numaralar başka boylara gidince "LK4,10" numaralı kitâba atlanır ve ara yerdeki numaralar yani ikiden dokuza kadar olan numaralar başka boylarda bulunur. Buna çare olmak üzere bazı kütübhâneler her şube-i ilim içinde her boy için bir numaradan başlamayı düşünmüşlerdir. Mesela "L" rakamlı şube-i ilmin her boyu bir numaradan başlar. Yani her şube-i ilmin üç boyu için de üç adet "1" ve ilah... numaralar kullanılır. Bu sûretle raflardaki kitâbların numaraları yekdiğerini sıra ile taîbp ederse de her harfin [24] aynı numaradan "3" sûreti olmak büyük karışıklıkları intâc eder. Bu sebeple (Bibliothèque Nationale) boylar için ayrı numara kullanmamaktadır.

Kitâbların boy itibariyle ayrılarak aynı büyük bir sıra numarasını takib etmesi sûretiyle tertibine gelince bu usûlü Fransa'da evvelâ "Abbé Desmarais" ismindeki rahip tatbik etmiştir. Bu zât kitâbları üç boya ayırmıştır. "Mazarine" kütübhânesinde müstamel bu usûle göre kitâblar:

İn folio	battâl 1 numaradan 10.000 numaraya kadar
in 4 dörtlük	10.001 numaradan 20.000 numaraya kadar
in 8 sekizlik	20.001 numaradan ilah... devam ettiği kadar numara alırlar

Bu zât kitâbları boylara ayırdıktan sonra her boy için de ilim taksimâtı yapmıştır. Çünkü o zaman ilim taksimâtı yapmak âdet idi. Fakat bu ilim taksimâtını kütübhânenin eski kitâblarını tertib ederken kullanmıştır. Yeni kitâblar geldikçe bu taksimâta tabi tutulmamıştır. Bilâhare bu kütübhâneye alınan elli bin cildin tekrar usûli bir tarzda yani şube-i ilim itibariyle tasnifi eski ve yeni kitâbları birbirine karıştırarak kuyûdı içinden çıkılmaz bir hale getirmiş ve sonra yine eski usûle rücu olunarak yalnız boy nazar-ı itibara alınmak sûretiyle kütübhâne tanzim edilmiştir.

Bibliothèque Nationale'de kitâblar beş boya ve darülfünun kütübhânelerinde üç boya ayrılır. Bu boylar şöyledir:

- 1 Büyük boy 35 santimetreden büyük
- 2 Orta boy 25 den 35 santimetreye kadar
- 3 Küçük boy 25 den küçük olanlar

Bu boylardan yukarıda raflar faslında bahsetmiştik.

Birçok büyük kütübhâneler taksimât-ı ulümdan her birine âid olan kitâbları aynı oda veya dolaplarda beraber bulundurmuyorlar. Fakat pek küçük ve husûsî bir kütübhâne de aynı şube-i ilme âid kitâbları bir arada bulundurmamak gerek boyların tefâvütü ve gerekse bazı şubeye âid kitâbların azlığı veya çokluğu itibariyle her zaman kâbil-i tatbik değildir. Mamâfih birkaç yüz [25] veya bin kitâb içinde dâima kataloğa mürâcaat olunarak kitâbın yeri aranmak güç olduğundan belli başlı birkaç şubeye ayırarak mehmâ-emken bir arada bulundurmamak kâbidir. Bu taksimât ale'l-umûm diniyat, hukuk, fûnûn ve sanat, edebiyat ve tarihtir. Bazı zevât da aynı şube-i ilme âid kitâbları boy itibariyle muh-

SİNAN SÜMBÜL

teelif raflara koymakla beraber şâkûlen birbiri altına getirmek sûretiyle taharride suhûleti temin eden bir usûl tatbik ederler. Mesela coğrafyaya âid kitâbların küçüklerini yukarıdaki bir rafa ve büyüklerini de o kitâbların şâkûlen altındaki rafa koyarlar. İhtisâs kütübhânelerinde bu taksimâta lüzûm yoktur.

Husûsî bir kütübhâne için olan kitâbları boy boy ayırmalı, ba'dehu aynı eserin muhtelif cildleri varsa onları yan yana koymalıdır. Bundan sonra her boy içinde aynı ilme ait olanları bir yere ayırmalı ve kısım içinde de müellif ismi itibariyle elifbâ sırasıyla tertib etmelidir. Böyle bir kütübhâne aranana kitâbı kataloga ihtiyaç olmaksızın bir nazar atfetmekle bulmak kâbil olur.

Umûmî ve büyük kütübhânelerde kitâbları üç boya ayırdıklarını ve ekseriyetle müstamel olan bu usûlün muhtelif tatbikâtı olduğunu zikretmiştik yani ya aynı boydaki kitâblara aynı sıra numarası verirler ve raflarda kitâbların numaraları yekdiğerini takib eder; veyâhud numara verilirken boy nazar-ı dikkate alınmaz ve binâenaleyh raflarda kitâbların esâs numaraları yekdiğerini takib etmez.

Mesela büyük boydaki rafta 2365 numaralı kitâbtan sonra 2368 numaralı kitâb gelebilir. Aradaki 2366, 2367 numaralı kitâblar ya okunmak üzere alınmıştır veya diğerk boylara âid raflardadır veyâhud da zâyi olmuştur. Bu yolda tertib edilmiş raflardaki kontrol sıra numarasıyla olmaz, Esâs Defter'indeki boylar nazar-ı dikkate alınarak yoklama yapılır.

Defterleri muntazam olan bir kütübhâne için bu bir mahzûr değilse de raflarda her boya âid kitâbların muntazaman sıra numarasını takib edebilmesi için kitâb mevcuduna göre adetleri üç kısma ayırıp mesela "10.000" kitâbı muhtevî bir kütübhâne;

- 1 numaradan 5.000 numaraya kadar büyük ve battâl boy
- 5001 numaradan 20.000 numaraya kadar orta boy
- 20.001 numaradan yukarı küçük boy

[26] olmak sûretiyle tevzî edilerek her boya âid numaraların devâmı kendi kısmında olur. Bu sûretle küçük boy kitâblar bir sıra numarası altında olacakları gibi büyük boy kitâblar da diğerk bir sıra numarası altında bulunurlar ve kitâbların boyu ne olursa olsun aynı numarayı hâiz iki kitâb bulunmaz. Fakat bu usûllerin tatbiki o kadar kolay değildir. Böyle boylara ayrılmış kitâbların her boyu için ayrı bir defter tutulacağından esâs numaralarınca karışıklık olmamasına dikkat lâzımdır. Bazı hâfız-ı kütübler kitâbların raflarda aynı sıra numarasını takib edib etmemesinde büyük bir mahzûr veya fâide görmüyorlar ve bu usûlün faydasını yalnız kontrolü teshil etmesinde buluyorlar.

Kitâbların boyları itibariyle tanzim edilen raflardaki kitâblar ilim itibariyle şubelere ayrılmamışsa karışıktır. Mesela tarihe âid bir eserin yanına kimya veyâhud sanayi-i nefiseye dâir bir kitâb gelebilir.

Kitâbların ilim itibariyle raflara vaz'ı yani aynı ilme âid olan kitâbların aynı rafa ve bir araya konulmalarına gelince bu tarz tanzimin faydası da var-

'NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF' ADLI ESER VE KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

dır, mahzûru da. Büyük kütübhânelerde aynı ilme âid kitâbların aynı memûrlara tahsîsi ve taharriyât icrasıyla fihrist tanzîminde suhûleti mucîb olmak gibi faydaları olabilir. Fakat aşağıda zikrolunacağı vechile her kütübhâne için tanzîmi icâb eden “usûlî kataloglar” yani kitâbların muhteviyatları itibariyle müretteb katalogları o kitâbların ilim itibariyle tasnîf edilmiş birer sûreti demek olacağından aynı ilme âid kitâbların bir arada bulunmasından büyük bir fayda hâsıl olmaz. Çünkü bu sûret-i tasnîfe göre hem aynı boyda ve hem de aynı ilme âid kitâbları bir sıraya koymak müşküldür. Bu şekilde esâs numaraları birbirini takîb etmeyeceği gibi boyları da karışık olur. Kitâbları az olan husûsî kütübhânelere talebe kütübhânelerinde ve bazen bilhâssa bir şube-i ilme âid âsârı çok olup diğerleri mütenevvi bazı kitâblardan ibâret olan kütübhânelerde kataloga bakmaksızın lüzûmu olan kitâbı kolaylıkla bulmak için aynı şube-i ilme âid kitâblar bir araya konabilir. Fakat kütübhânenin dolapları şâkûlî olarak aksâma ayrılıp aynı bir şube-i ilmin kitâbları aynı dolabın raflarına -büyükleri aşağıya, küçükleri ortaya ve ortaları yukarıya konulmak şartıyla- hem ilim ve hem de boy itibariyle tanzîm edilebilir. Aşağıda zikr edilecek olan tasnîf-i aşârî usûlünde kaydolunan [27] kitâbların ilim itibariyle tasnîfleri bir dereceye kadar aşârî tasnîf numaralarını takîb eder ve raflar aşârî fihristin bir sûreti şeklinde olursa da onda da yeni kitâb geldikçe âid olduğu ilim ve bahse âid kitâblar meyânına girerek dolan rafları mütemâdiyen boş raflara nakletmek ve yürütmek gâilesi önünde bulunulur.

Velhâsıl kitâbların raflara ilim itibariyle vaz ve tanzîminde büyük bir fayda yoktur. Çünkü bu usûl-i tanzîm pek çok karışıklıkları ve kontrolde müşkilâtı dâidir. Buna mukâbil faydası mahdûddur.

Biraz karışık olan şu meseleyi izâh edelim:

Kitâbların tertîbi iki sûretle olur. Biri aynı boylar beraber bulunmak üzere aynı şube-i ilme âid olanların bir araya konulması.

Diğeri yalnız boyları bir olanların bir araya konulması sûretleridir. Evvelkisinde kitâbın mevkiini gösteren numara ki buna “côte” yani “rakam”ı diyeceğiz. Usûlî katalogun taksimâtına tetâbuk eden harfler ve numaraları hâvidir; diğerinde kitâbın “rakamı” kendi esâs numarasıdır. Bu numaralar her boya göre ayrı bir sıra takîb eder; o sûretle ki iki kitâb aynı numarayı hâiz olmaz ve yan yana bulunan kitâbların numaraları da sıra ile devam eder.

DÖRDÜNCÜ FASIL

Kitâbların Kütübhâneye Girmeleri

Bir kitâbın kütübhâneye girerken geçirdiği muâmelenin safahâtı şunlardan ibâretidir.

- 1- Duhûl defterine kaydolunmak
- 2- Mühürlenmek
- 3- Müellifin ismi itibariyle elifbâi kataloga mahsûs fişi yapılmak

SİNAN SÜMBÜL

- 4- Mensûb olduğu şube-i ilim itibariyle usûlî kataloğa mahsûs defterlere kaydolunmak
- 5- Usûlî kataloğa mahsûs fişi yapılmak
- 6- “İlk kelime” kataloğuna mahsûs fişi yapılmak [28]
- 7- “côte” rakamı yani bulunduğu raf, dolap ve odayı işâr eden mevki numarası yazılmak
- 8- Cildi yapılmak

âtide bunlardan sırası ile bahsedeceğiz.

Duhûl Defteri

Registre d'entré denilen duhûl defteri her kütübhâne için lâzım bir defterdir. Bu defter kitâb aramak için değildir. Gelen kitâbları kaydetmek ve onlara âid tafsilâtı zabt etmek içindir. Kitâbları ilim itibariyle tertib olunan kütübhânelerde yalnız bir kayıt defteri tutarlar. Kitâbları boy itibariyle tertib olunan kütübhânelerde duhûl defteri -kabul olunan boyların adedine göre- 3 veya 4 adettir. Bunlardan yukarıda bahsetmiştik. Her defter bir boya tahsis edilip numaraları birbirine benzemez. Biri diğerinin devamıdır ve ara yere yeniden gelecek kitâblar için birçok boş rakamlar bırakılmıştır. Bu defterler gerek bir ve gerek müteaddid olsun şekilleri umûmîyetle bervechi âtidir.

[29] Tablo 1: Duhûl defteri numunesi

Mülâhazât			
Fiyatı	Kuruş		
	Para		
	Yaprak		
	Cüz		
	Cild		
	Hacmi		
	Müellifin İsmi ve Kitâbın İsmi		
Esâs Numarası	Eski Esâs Numarası		
	Yeni Esâs Numarası		
	Girdiği Tarih		
	Kayıd Numarası		

‘NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF’ ADLI ESER VE
KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

[30] Defterin her sahîfesi bu şekilde matbu olup bir sahîfesinin arzi 35 ve boyu 50 santimetredir.

Kütübhâne kayıt defteri iki sahîfe üzerine de tertîb olunur. Bu şekilden bir numune de âtide gösterilmiştir.

Tablo 2: Defterin sağ sahîfesi

Kayıt numarası	Müellifin ismi	Kitâbın ismi	Tab’ tarihi

Duhûl defteri ikinci numune

Tablo 3: Defterin sol sahîfesi

Aded-i Cild	Boyu	Nereden geldiği	Girdiği tarih	İştira fiyatı	Âid olduğu şube-i ilim	Yoklama tarihi																	

Duhûl defteri ikinci numune

Kayıtlarda usûl ne kadar basit ve kolay olursa o kadar fayda istihsâl edileceğinden ilk numûne müreccahtır. Her ikisinde de hâneler aynıdır. Şu kadar ki ikincide kitâbın ismi, [31] müellifin ismi ve tab’ tarihi için ayrı hâneler açılmıştır. Büyük kütübhânelerde kayıt defterleri hiçbir zaman kitâb aramağa hâdim birer katalog makamında olamayacağından ilk şekil müreccahtır. Katalogu olmayan küçük kütübhânelerde ikinci şekildeki defterler bazı fâide temin edebilir.

Kitâbların Duhûl Defterine Sûret-i Kayıtları: kütübhâneye giren hiçbir kitâb kaydolunmadan hiçbir rafa konulmaz. Kayıt muâmelesi şu sûretle olur:

Defterin kayıt numarası hânesinde sırayı takip eden matbu numaralar vardır. Bunların her biri bir kitâba tahsîs olunur. Kayıt olunacak kitâb evvelâ bu numaralardan sıra ile boş olan bir hâneyi işgal eder. Mesela kayıt numarası 2161, girdiği tarih 2 kânûn-i sâni [1]332 sonra esâs numarası gelir. Eğer kaydolunan kitâb eskiden kütübhâneye girmiş olan bir kitâbın ikinci veya üçüncü cildi olmayıp da yeni gelen bir kitâb ise yeni esâs numarası hânesinde en son numaradan sonrası mesela son numara 2020 ise bu hâneye 2021 yazılır.

İşte bu esâs numarası kitâbın kapağına yapıştırılacak olan kütübhâne numarasıdır.

Taharriyâtta ve tanzîmde esâs olan da bu numaradır. Duhûl numarası kitâbların içinde ayrıca bir mahalle yazılır ve duhûl numarası diye şerh verilir.

SİNAN SÜMBÜL

Duhûl numarasıyla esâs numarası arasındaki farkı biraz izâh etmek icâb eder:

Bir kitâb kaç cildten ibâret olursa olsun aynı esâs numarasını hâizdir. Mesela yedi cild ansiklopedinin yedi cildi de aynı esâs numarasını taşırlar. Fakat bunlar muhtelif zamanlarda intişâr ettiğine veyâhud kütübhâneye muhtelif zamanlarda girdiğine göre muhtelif duhûl numaraları alabilirler.

Kezâ on cildten ibâret olan bir tarihin her cildi aynı esâs numarasını hâizdir. Duhûl numarası başka başka olabilir. Kezâ duhûl numarasının esâs numarasıyla tevâfuk etmesi de kâbil değildir. Eğer kütübhâneye gelen kitâbın mukaddemki cildleri evvelce bir esâs numarası almış ise o numara katalogdan bulunarak “eski esâs numarası” hânesine yazılır. Esâs numaralarına iki hâne tutulması mâkâbli olmayan cildlere o hânedan evvelki numarayı kolaylıkla takîb edebilmek içindir. Sonra müellif ve isim hânesine de müellifin ismi yukarıya ve kitâbın [32] ismi aşağıya olmak üzere yazılır. Diğer hânelerdeki izâhâta göre tafsîlât-ı sâire imla edilir. Mesela sahîfelerinin adedi, kâğıtların yaldızlı veya yaldızsız, mücellid veya gayri mücellid olduğu işaret edilir.

Kitâbların Şube Defterlerine Kayıtları: İlim itibariyle tertîb olunan kütübhânelerdeki usûlü burada bir malûmât kâbilinden olarak izâh etmeği münâsib görüyoruz. Her kütübhânenin kendine göre bir tasnif usûlü vardır. Mesela Paris kütübhâne-i Umûmîsi, salle de lecture, denilen umûma açık kısım için kitâbları:

A	İlahiyât
E	Hukuk
I	İlim ve sanat
O	Edebiyat
U	Tarih

olmak üzere beş kısım üzerine ayırmıştır. Bu Brunet’in tasnîfidir. Bu aksâm tekrar derece-i sâniye, sâlise ve râbiada aksâm-ı tâliyeye ayrılmıştır.

Salle de Travail denilen husûsî ve kart alınmaksızın girilemeyen kısım içinde kitâblar otuz büyük şubeye ayrılmıştır ki bunlar da birer harfle irâe edilmiştir. Bu taksimâtdan usûlî katalog faslında bahsedilecektir. Şehir kütübhâneleri için Mösyö Delisle tarafından tavsiye olunan usûle göre de âtîdeki vechile taksimât kabul edilmiştir.

A	İlahiyât
B	Hukuk
C	Ulûm-ı felsefe, siyâsiyye ve ahlâkiye
D	Ulûm-ı fizikiye ve kimyeviye
E	Ulûm-ı tabiiyye-zirâat
F	Tıp
G	Ulûm-ı riyâziye ve tatbikâtı-mihânik-nücûm-bahriye-fünûn-ı askeriye-oyunlar
[33] H	Sanâyi-i nefise
I	Lisâniyât ve edebiyat
J	Şark lisânı ve edebiyatı

‘NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF’ ADLI ESER VE
KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

- K Klasik Yunan ve Roma lisân ve edebiyatı
- L Fransız lisân ve edebiyatı
- M Fransa’dan başka Avrupa memleketlerinin lisân ve edebiyatları
- N Tarih-i Umûmî – coğrafya ve seyahatler-terâcim-i ahvâl-atıkiyât - kilise tarihi
- O Şark tarih-i kadimi - Beni İsrail – Mısırlılar - Asûriler vesâire
- P Yunan ve Roma tarihi - Bizans İmparatorluğu
- Q Fransa tarihi
- R Fransa’dan başka memleketlerin tarihi
- S Asya ve Afrika tarihi (Türkiye de dahil)
- T Amerika ve Okyanusya tarihi
- U Kitâbiyât ve tarih-i edebiyat
- V Ansiklopedik şeyler - mecmûalar vesâire

Bu taksimât ihtiyaca göre tevsî veya tenkîs olunabildiği gibi içinde tâli taksimât da yürütülebilir. Mesela:

- Qa Fransa tarihine âid umûmî şeyler
- Qd Devir ve saltanat itibariyle ayrılmış Fransa tarihine âid tafsilât
- Qc Fransa tarihine âid resâil-i mevkûte
- Qe Fransa vilâyetleri ve şehirleri tarihi
- Qf Fransa âileleri ve meşâhîrine âid tarihler ve ilah...

Bu cetveller her kütübhâneye göre muhtelifdir.

Bu usûle göre kütübhâneye giren kitâb duhûl defterine kaydolunduktan sonra iş bu cetvellerdeki kısımlardan hangisine âid ise ona âid olan harf ve rakamı alır. Mesela: Dulaure’in Paris şehri tarihine dâir eserini tasnîf etmek lâzım gelse bu eser duhûl defterinde **[34]** farz edelimki 3415 den 3418 numara kadar almış olsun; usûlî katalog defterinde (kütübhâne-i Umûmideki beş büyük şubeye göre U harfi tarih şubesine âid olmakla) U harfini alır.

U: Tarih; (UVI: Fransa tarihini; UVIOa: Paris) her şubenin ve her şube için de her kısmın ayrı defterleri veya ayrı sahifeleri vardır. Orada sıra numarası ayrı ayrı yürür ve her boy için açık numara saklanmıştır.

Mesela ilahiyâta dâir şubede;

- 1-10 numara atlaslara
- 11- 200 numara battâl boylara
- 201-500 numara in 4 lere [dörtlülere]

501 ve ilâ âhire in 8 [sekizliklere] ve daha küçük boylara ayrılmıştır. Gelen kitâb boylardan hangisine âid ise o boydaki kitâbların son numarasını takib eden numarayı alır ve bu sûretle raflarda kitâbların numarası yekdiğeri-ni takib eder.

Misâl olarak zikrettiğimiz kitâb kendi boyundaki kitâbların 62. si ise defterin o kısmına kaydolunur ve UVIOa/62 işaretini alır.

Bu işaret o kitâbın “côte”si yani “rakam”ıdır.⁴ Delisle’in bâlâdaki cetvele göre bu kitâb Qe/62 rakamıyla gösterilir. Kitâbların usûlî kataloglarını teşkil eden fişler ise iş bu şube defterlerine kaydoldukları şekilde dizilmezler. Deftere kaydolunan kitâb vürûd itibâriyledir. Hâlbuki kutuda fişler (her taksimât ve şube-i ilim içinde) müellif ismi veya ilk kelimesi itibariyle dizilir.

[35] Kitâbların Üzerine Vurulan Mühür ve Numaralar

Kayıt muâmelesi olduktan sonra her kitâbın rakamı veyâhud esâs numarası şekl-i mahsûsta bir damga ile kitâbın içine vurulur ve numara bir etiket üstüne yazılarak kitâbın sol taraf kapağı kenarına ve sırtına yakın bir mahalline yapıştırılır. Duhûl numarasının da kitâbın içinde bir mahalle ve umûmiyetle kitâbın ismi bulunduğu sahîfeye yazılması lâzımdır.

Ekser kütübhânelerin kendilerine mahsûs işareti hâvî “Ex libris” kitâbiyeleri vardır. Bu kitâbiyeler kitâbın iç kapağına yapıştırılır ve kitâbın numarası onun üzerine yazılır. Fakat kitâbın baş sahîfesine de yağlı ve sâbit mürekkeble esâs numarası basılır. Sirkat olunmasından korkulan kitâbların içlerine de birer damga vurulur. Eğer numara vurulacak eser resim, harita ve buna mümâsil şeyler ise imhâ edilemeyecek ve resmi nisbeten bozmayacak mahallerine küçük bir mühür vurulmakla iktifâ olunur.

Kitâblar raflarda aranırken her cildi açıp bakmamak ve kolayca bulmak için bazı kütübhânelerde esâs numaralarını cildlerin arkasına yaldızla veya siyah boya ile görünür bir sûrette basarlar. Fakat bazı ince kitâblarda üç dört rakamlık yer olamayacağından numaralar fenâ çıkar. Kitâbların sırtlarına etiket yapıştırıp numaraları bunlara yazmak da fenâ bir usûldür. Kütübhâne gayet çirkin görünür. Sâniyen yuvarlak kısımlar üzerine yapıştırılan etiketler mürûr-ı zamanla düşer. En iyisi kitâbın yan taraf köşesine ve biraz çekince görülecek vechile arkasına yakın bir mahalline yapıştırmaktır. Dört köşe kâğıtlar köşelerinden kalkarak koştukları cihetle beyzî etiketler daha dayanıklıdır. Hâlis ve saf zank kullanılmalıdır. Ticaretteki degisterinli zamklar çabuk dökülür.

İşbu etiket üstüne kitâbın esâs numarası ve rakamı yazılır. Bazı kütübhânelerde her şube-i ilme âid olmak üzere ayrı renklerde etiket istimâl ederler. Bu etiketler kütübhâneyi alacalı kâğıt parçalarından ibâret yamalı bohçaya benzetir. Ve büyük bir fâidesi de yoktur. Mürûr-ı zamanla renkleri solar. Bazı husûsî kütübhânelerde de ilim itibariyle cildlerin rengini ayrı yaptırırlarsa da bu da ancak cildleri yeni yapılan kütübhânelerde mümkün olur. [36] Böyle bir kütübhâneye eski bir cild girince intizâm yine bozulur. Mühürler hakkında Fransa kütübhânelerinde cârî olan talimâtnâmeden bazı mevâdi âtiye derc ediyoruz:

⁴ Bir kitâbın rakamı demek raftaki mevkiini işâr eden numarası demektir. Bu numara ile duhûl numarası ayrı ayrı şeylerdir. İlim itibariyle tertib edilmiş kütübhânelerde “rakam” usûlî katalog numarasına tevâfuk eder. Yalnız boy itibariyle tertib olunan kütübhânelerde esâs numarası aynı zamanda “rakam”dır.

'NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF' ADLI ESER VE KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

“Bir kütübhânedede kitâbları muhâfaza etmek için başlıca lâzım olan şey kitâb kaydolanurken sahifelerin tamam olmasına dikkat etmek ve kataloglar muntazam tutulmak ve kitâbların münâsib yerlerinde mühür bulunmaktır.

Katalog bir kitâbın kaybolduğunu ve sahife adetlerinin kaydı, içlerinden bazı sahifelerin koparılıp koparılmadığını meydana koyar. Fakat mühür bunların ikisinden daha mühim bir vazife görür. Onların çalınmasını hemen hemen imkânsız kılar.

Fi'l-vâki mühürlerin kitâbları, bâ-husûs bazı kıymetli kitâbları, bozduğu mülâhazasıyla birçok kütübhâneler bu usûle mürâcaattan çekinmekte iseler de kitâbları bozmaksızın münâsib bir tarzda mühür vurmak kâbilidir. Bi't-tabi bu daha ziyade mühim kitâblar için vardır.

Mühür kitâbın baş ve nihâyet taraflarına ve bir de ortasına vurulmak lâzımdır. Orta sahifelerden muîn bir sahifeye vurulması mesela hep 45 inci sahifeye gelmesi taharriyâtta kolaylığı mücib olur. Kitâblarda mührü yazı ve resimleri bozmayan bir mahalle basmalıdır. Fakat bu mahal yazılardan pek uzak olmamalı ve resimle yazıyı kapamamalıdır.

Harita, hak ve resimlerde arka tarafa ve resim basılmış olan kısmın mukâbiline gelmelidir. Kullanılan mürekkebe sabit çıkmaz bir mürekkebe olmalıdır. Matbaa mürekkepleri bu husûsa bir derece elverişlidir. Bunlar içinde kırmızı renk münâsibdir. Mürekkebe çabuk kuruyub diğer sahifeleri kirletmek için derûnuna sikâtif konulması faydalıdır. Mührü dâimâ temizleyerek taze mürekkebe basmalıdır.

Risâlelerin Kaydı: Sahifeleri az olub ince olan kitâblara risâle denir (brochure ou piece). Paris kütübhâne-i millisi 49 sahifeden az olan kitâbları (piçce) risâle addeder. Bunlar cildli olurlarsa tıpkı kitâblar gibi kaydolanub kitâblar gibi rakamlanırsa da cild yapmağa kuvve-i mâliyesi yetişmeyen kütübhânelerde mukavvâ kablar veya cilbendler içine ve hepsi bir araya konularak hepsine bir rakam verilir.

Fakat bir araya konulacak risâlelerin mehmâ-emken aynı meseleye dâir olmaları veya aynı müellife âid bulunmaları lâzımdır. Cildbend içindeki sıraları müellif ismi itibariyle olmalıdır.

[37] ‘Rakam’lara gelince: Eğer bu rakam hepsine bir adet olarak verilmiş ise her risâle için muterize içinde ayrıca bir numara ayırarak mesela V 105 (1), V 105 (2) ve ilah... sûretinde tasnif etmek veyâhud şubeye âid rakamı yürüterek V 105 - V 120 sûretinde kaydetmek icâb eder.

Risâle-i Mevkûtelerin Kaydı

Cüz cüz veyâhud numara ile çıkan risâle-i mevkûteler mütemâdiyen vürûd edeceğinden bunların kitâblar gibi kaydolanması kâbil olamaz. Bu husûsda müteharrik yapraklı bir defter kullanılır. Her yaprak bir risâleye hasrolunub üzerindeki hânelere âid oldukları seneler ve numaralar peyderpey ka-

SİNAN SÜMBÜL

yıt ve işaret olunur. Her üç aya ve altı aya veyâhud seneye ait olan risâleler tamam oldu mu cildlenerek bir esâs numarası verilir ve kütübhâneye geçirilir. Mevkûtelere verilen esâs numaralarının defteri ayrı olmak lâzımdır. Her risâlenin cildleri birbirini takip edebilmek üzere fâsılalı numaralar bırakılmalıdır. Mesela birden yüze kadar bir risâle-i mevkûteye, yüzden iki yüze kadar diğerine ve ilah... tahsîs olunur. Her halde kütübhânedeki sâir kitâbların numaralarından tefrîk edilmek üzere risâle-i mevkûtelere numaraları yanına bir “mev” yani mevkûte “per” (periode) damgası basılmak lazımdır.

Gazete ve Risâle-i Mevkûte Dolapları: Risâle-i mevkûtelere, gazeteler ve mecmûaların cildleri hitâm bulmadıkça kütübhâneye konulmaz. O vakte kadar husûsî gözlerde muhâfazası lâzımdır. Bu husûsda risâle-i mevkûte dolabı istimâl olunur. Bu dolap kütübhâneye gelen risâle-i mevkûtelere hacmine göre taksimâtı hâvî gözlerden ibâret olup her göz bir risâleye tahsîs edilmiştir. Risâlelerin senesi veya cildi tamam oldu mu bu dolaptan çıkarılıp cildlenerek bir esâs numarası aldıktan sonra kütübhânenin risâle-i mevkûtelere tahsîs edilmiş olan bir dolaba vaz olunur. Fakat bu cildler o sûretle vaz olunmalıdır ki bir taraftan gelmekte olan mâ-ba'd cildleri koyacak boşluklar kalsın. Bir tarafı boş kalan cildlerin devrilmeksizin durabilmesi için de yukarıda zikredilen mesnedler kullanılır.

[38] Kütübhâne Katalogları

Kataloglar: Kütübhânelerde aranılan kitâbı kolaylıkla bulabilmek için usûl-i muhtelifede tertîb edilen cetvellere “Catalogue” denir. Kataloglar biri müellif ismi, diğeri kitâbın âid olduğu şube-i ilim, bir diğeri kelime, bir diğeri de muhtevî olduğu mübâhis itibariyle bir kaç tarzda tertîb olunur. Bir kütübhâne için bu muhtelif usûlde yapılmış katalogların hepsine lüzûm vardır. Müellif ismiyle tanzim olunan kataloglara (catalogues alphabetiques par noms d’auteurs) yani müellif isimleri üzerine elifbâ-i fihrist denir.

İkincisine yani kitâbın âid olduğu şube-i ilim itibariyle tertîb olunan catalogue méthodique yani (usûlî katalog) denir. Kitâbın bâhis olduğu meseleyi irâe eden kelime üzerine yapılan kataloglara da (catalogue par mots souches) denir. Kitâbın muhtevî olduğu mübâhis üzerine tertîb olunan catalogues analytiques (tahlili katalog) denir.

Bir kütübhâneye bu katalogların kâffesi de lazımdır. Bunlardan hakkıyla istifade edebilmek için dikkatli ve muntazam tahrîr edilmiş olmaları icâb eder.

Fişli Kataloglar: Mukaddemâ kataloglar defter şeklinde yazılırdı. Hâlbuki kütübhâneye bir taraftan yeni kitâblar geldikçe dâimâ ilavesi icâb eden yazılar evvelce ihtiyâten açık bırakılmış olan yerleri doldurduktan sonra bir takım çıkmalar, hâşiyelerle defterlerin yaprakları dolup intizâmını kaybettikleri görülerek bunların müteharrik yapraklara yani “fiş”ler üzerine yazılması ihtiyacı tevellüd etmiştir.

‘NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF’ ADLI ESER VE KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

Mamâfih “fiş”lerde bir mahzûr hâsıl olmuştu; o da böyle müteharrik kağıd parçalarını tasnife âşinâ olmayan ellere yani kârilerin taharriyatına tevdi etmek onların pek çabuk karma karışık olmalarını intâc eyliyordu. Buna da çare olmak üzere “fiş”leri istenildiği zaman çıkarılabilecek sûrette alt tarafından demir çubukla rabt ve hatta kilitlemek ciheti düşünöldü ve tatbik olundu. Bugün bu nevi fişlerden çekmece ve kilitleriyle beraber gayet ucuz fiyatla tedârik etmek mümkündür. Bunlar bir kere tertib olundu ve kilitlendi mi artık onları karıştırıp [39] taharri edenler sırasını katiyen bozamaz. Mamâfih her fiş okuyabilir ve istediğini orada arayabilirler. Bu fişlerden gerek ilim, gerek ticâret büyük istifadeler etmişlerdir.

Kütübhâne fihristleri için de en iyi usûl “fiş” usûlüdür. Binâenaleyh burada evvelâ “fiş”lere dâir biraz izâhat verelim.

Fişler

Fişlerin Fâidesi: “Fiş” cildi sökülmüş ve yaprakları ayrılmış bir defterden başka bir şey değildir. Bu yapraklardan her birine yalnız bir kitâbın ismini yazıp sıra ile tertib edersek yeni bir kitâb geldiği zaman onun ismi de diğer bir yaprağa yazılıp diğer yapraklar arasına girmesi icâb eden sıraya kolaylıkla girebilir ve istenildiği zaman çıkarılabilir. Fişler bir kitâbın müteharrik sayfeleri hükmünde olup bunun bölme fişleri o kitâbın kısımları, bahisleri, maddeleri ve fiş çekme veya kutusu da kitâbın cildi mesabesinde. “Fiş” usûlü Avrupa’da hemen bir asırdan beri istimâl olunmaktadır. “Fiş”ler istimâl olunacakları husûsa göre muhtelif cesâmet ve şekilde ince ve dayanıklı mukavvâdan veya kalınca kâğıtlardan imâl olunur. Ticârette her tarz istimâle elverişli şekilleri bulunur.

Bütün bankalardaki hesâbât-ı câriye ile ticârethânelerin defter-i kebir hesapları bile fiş usûlüyle gâyet muntazam olarak tutulabildiği gibi polis idarelerince de fişlerin gördüğü hizmet pek büyüktür. Tevkif olunan her şahsın vücûdunun ölçüleri ve eşkâl-i mahsûsası için bütün kayıtlar fişlerle tertib ve tanzim olunarak o şahıs bir ikinci defa tevkif olununca kendine mahsûs olan fiş bulunmakla üzerinde her türlü tafsilât ve izâhat okunur. Evvelce işlediği cürümler dosyasından teferruatıyla öğrenilebilir.

Fişlerin ilim sahasında ki hizmetleri de pek büyüktür. Tetebbuât, tecrübeler, icatlar velhâsıl her türlü çalışmada fiş en mühim bir muâvin vazifesini görür. Bugün dünyanın bütün kütübhânelerinde fiş usûlü istimâl olunur. Çünkü bu usûl ile her vakit sıra ve intizam bozulmaksızın istenilen kitâbları kataloğa ilave etmek veya çıkarmak mümkündür.

[40] Fişler ve Bölme Fişleri: Fişler kendi büyüklüklerinde yapılmış kutular içinde tasnif ve muhâfaza olunur. Kolay istimâl olunmak ve aranırken atlanılmamak için gayet muntazam ve hepsi bir boyda kesilmiş olmalıdır. Kâğıdının dayanıklı olması da ayrıca dikkat olunacak mühim bir cihettir.

SİNAN SÜMBÜL

Bir kutu içindeki fişleri aksâma ayırmak için fişlerden bir-iki santimetre kadar biraz daha uzunca ve renkli, bölme fişleri (fiches divisionnaires) istimâl olunur ki bunların üzerine o kısım dâhilindeki fişlerin muhtevî veya âid olduğu madde, bahis vesâire gösterilir. Bunların her husûsa âid olanları muhtelif renklerde olduğu gibi dillerinin kesilmesi itibariyle de eşkâl-i muhtelifede bulduklarından arzu edilen taksimât yapılabilir.

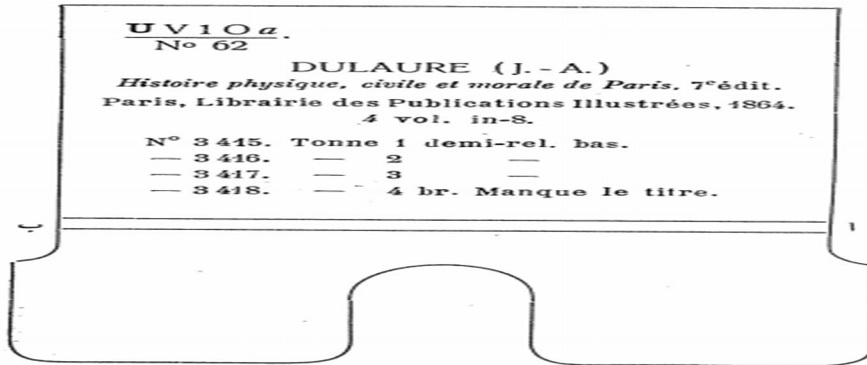
Bölme fişleri renk itibariyle ale'l-umûm husûsât-ı âtiyeye tahsis edilmiştir.

Mavi	Mevâd-ı umûmiye
Kırmızı	Bir ilim veya mesele nokta-i nazarından
Yeşil	Mahal
Turuncu	Münâsebet ve irtibat
Gül rengi	Lisân
Penbe	İsm-i hâs
Sarı	Zaman

Mesela birçok coğrafya kitâbları fişlerini tasnif ederken bunları birkaç kısma ayırmak lâzım gelse Türkiye'ye ait coğrafya kitâblarını yeşil bölme fişi ile ayırmak ve ecnebi lisânında yazılmış olanları gül rengi ile ayırmak lazımdır.

Fişlerin Envârı: Umûmiyetle fişler iki nevidir. Biri tesbît edilemeyen diğeri de tesbît edilen fişlerdir. Tesbît edilemeyen fişler ale'l-âde bir sıra üzerine konulmuş kâğıtlardan ibâret olup istenildiği zaman her hangi fiş olursa olsun çıkarılır. Tesbît edilen fişler ise öyle değildir. Her fişin alt tarafında şekl-i mahsûsda kesilmiş bir delik olup kutuya merbût olan bir madeni çubuğa geçirilerek arzu edildiği zaman hepsi birden tesbît edilir. Fişler arzu edildiği gibi aranır ve tahrik edilebilirse de tıpkı cildlenmiş bir kitâbın yaprakları gibi sırasını muhâfaza eder ve merbût kalır. Anahtarı açmadıkça fişi çıkarmak kâbil olmaz.

[41] Bu sûretle tesbît edilen fişler iki nevidir. Biri tazyikli diğeri anahtarlı fişlerdir. Tazyikli fişlerin şekli bervechi âtidir.

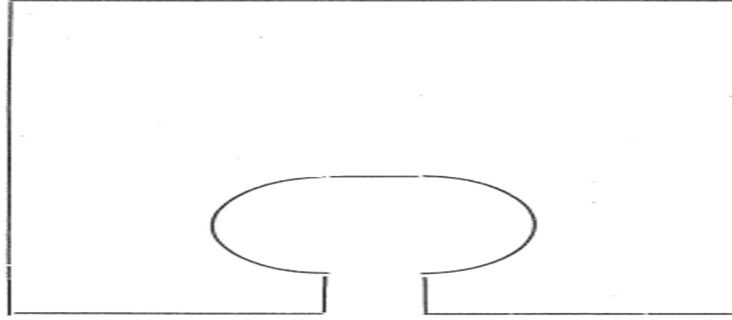
Şekil 15

Tazyikli Fişler: Bu fişler a, b hattı istikametinden kırılmış olup arkasına kavî bir bez yapıştırılmış olmakla mezkûr istikametteki mufassal üst kısmın

‘NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF’ ADLI ESER VE
KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

hareketini teshîl eder. Bez kavî olduğu cihetle bu mafsallı kısım menteşe gibi müddet-i medîde hareket etse dahi fiş kopmaz. Bunlar kendilerine mahsûs imal edilmiş olan kutunun gözleri içindeki demir çubuklara sıra ile geçirilir ve mezkûr çubuğun üzerinde bulunan nihâyetsiz bir vida, ona merbût olan bir tahta baskı ile fişleri sıkıştırır ve o derece tasnîf eder ki fişleri mafsallar etrafında hareket ettirerek kitâb yaprağı gibi çevirmek mümkün olduğu halde alt kısımlarından çıkarmak kâbil olmaz.

[42] Anahtarlı fişler: Anahtarlı fişlerin şekli bervechi âtidir.

Şekil 14

Bu nevi fişlerin alt kısmında, yukarı tarafı bolca bir delik vardır. Çekmenin içinde olup bu deliği geçen uzun mihver demiri kutunun haricinden bir anahtarla çevrilir. Bu demir ufki vaziyette iken fişler çıkmaz. Fakat fişler istenildiği gibi ileri, geri hareket ettirilerek taharriyâta bulunmak kâbil olabilir. Arzu edilen fişi çıkarmak için anahtarı çevirerek mihver demirini şâkûli vaziyete getirmek kâfidir.

Düz Fişler: Düz fişlerin de muhtelif eşkâl ve envaı vardır. Bunlar için cihet-i istimâline göre mukavva veya tahta kutular veya büyük dolaplar imâl olunur. Bu gibi fiş imâl eden fabrikaların kataloglarından her nevi ve şekilde fiş ve kutular gayet ucuz fiyatlarla elde edilebileceğinden yaptırmak pahalıya çıkar.

Mesela: Almanya’da ki Sonneken imalathânesi bu nevi fiş ve kutular yapan evlerin en tanınmışıdır.

[43] Müellif İsmi Üzerine Müretteb Elifbâ-i Fihristler⁵

Müellif Kataloğu Fişleri: Müellif ismi üzerine müretteb kataloglarda isimâl olunan basit fişler umûmiyetle 9 cm tül ve 6 cm arzında olup bunlar mafsallı olduğu halde 10,5 ile 7,5 veya 12,5 ile 7,5 santimetre boylarında olur.

Fişlerin büyüklüğü ve şeklinde nazar-ı dikkate alınacak cihet üzerlerine yazılacak yazıların ayân okunabilecek kadar müsâid bir hacimde olması ve kolay işlenebilmesidir.

⁵ Fihrist kelimesini katalog makabli olarak da kullanabiliriz. Bu takdirde (table des matieres) makablini münderecât cetveli diye tercüme etmek ve fihristi bunun makabli olarak almak icâb eder.

SİNAN SÜMBÜL

Fişlerin kolaylıkla taharrî edilebilmesi için üzerlerine yazılacak müellif ismi ve kitâb ismi gibi şeylerin dâimâ aynı mevkileri işgal etmesi ve göz ararken yalnız bir cihete ve aynı kısma matûf olmasını temin için bu kısımların çizgilerle tayin ve tesbît edilmesi lazımdır. Böyle olmazsa taharrîde göz yorulur ve bazen de aranılan şey gözden kaçır. Ticârette satılan fişlerde bu kısımlar matbu harflerle işaret edilmiş ve ayrılmıştır. Bunların Türkçelerini dahi yaptırmak mümkündür.

Müellifin ismi.....
Kitâbın ismi...
Aded-i Cild ve kıtası...
Nâşirin ismi...
Mahal ve tarih-i neşri...
Dolap...
Raf...
Numara...

Fişlerde müellif ismi dâimâ kalınca ve okunaklı yazı ile yazılmalıdır.

[44] Kitâbın isminden sonra kalan birkaç satıra icâb eden izâhat verilebilir. Kitâbın hangi dolap ve hangi rafta olduğu gayet doğru olarak gösterilmelidir. Her kitâb için böyle bir fiş doldurulduktan sonra müellif isimlerinin ilk harfleri itibariyle ve elifbâ sırasıyla bir kutuya veyâhud müteaddit kutulara dizilir.

Müellif isimlerinin tertibinde bazı usûller ittihaz olunur. Şöyle ki:

Küçük isimler başa yazılıp asıl isimden sonra muterize içinde bırakılır mesela Jean de la Fontaine ismi için (Jean de) la Fontaine yazılır. Bizde de Namık Kemal Bey için kataloğa yalnız “Kemal” deyip yanına muterize içinde kemal (Namık) demek kâfidir. Fakat Ahmet Midhat Efendi gibi küçük ismiyle birlikte tanınmış olan müellifler için Ahmet Midhat ismini birlikte yazmak ve bu fişi (a) harfine koymak icâb eder.

Fransız, Alman, İngiliz vesâire isimlerinde de birçok asilzâde vesâire işaretleri vardır ki bunları da isimden hariç tutmak ve muterize içinde yazmak lazımdır. Mösyö Albermer kütübhâneler hakkındaki kitâbında buna dâir bazı kavâid göstermektedir. Gazete ve risâleler müellif ismiyle kaydolunmaz. Bunlar serlevhalarının ilk kelimesiyle kaydolunur. Mesela; İctihâd, Servet-i Fünûn gibi. Fransızcalarda harf-i tarif sona bırakılır (La) Nature gibi. Arapçalarda da böyle olmak lazım gelir.

Fişlerin kutulara tasnifinde eğer aynı ismi hâiz birkaç müellif bulunursa baş harfleri sırasıyla tertib olunur. Aynı müellife âid muhtelif âsâr o eserlerin tarihi itibariyle tasnif olunur.

Bazen bir kitâbın isim itibariyle birkaç şahsa münâsebeti olabilir. Mesela; “Duchesse De la Valliere” XIV. Louis’ye mektupları namında Blin tarafından yazılan eserin fişi.

‘NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF’ ADLI ESER VE
KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

Blin

Louis XIV
Lettres de la Duchesse de la Vallière à

[45] sûretiyle yazıldıktan sonra sarı renkli mürâcaat fişlerinden birine de

Vallir□re La
Lettres de la Duchesse de...

à Louix XIV

Diğer bir fişe de

Louix XIV

Lettres de la Duchesse de la Valliere a...

Sûretinde yazılır. Ve ilk esâs fişte Louis ve La Vallir□re isimleri altına kırmızı çizgi ile birer zâviye şeklinde işaret yapılır. Yani bu iki isimde mürâcaat fişi vardır demektir. Binâenaleyh XIV Louis’e dâir bir şey aranırsa o isme bakmak kâfidir.

Fişler Üstündeki İzâhat: Fişlerin kenarındaki mahal-i mahsûsa kitâba ait tafsilat yazılır.[46]

kitâbın boyu	1
Esâs numarası	60373
Katalog cetvel numarası	CXXII
Kıtası	8°
Sahîfesi	45 sahife
Harflerin puntosu	16
Cildi	cild karton bez taklidi
Duhûl numarası	90298

Usûlî Katalog

Usûlî katalog, müellif isimleri üzerine müretteb katalogun mütemmimi-
dir. Kütübhâneler için bu her iki katalog da elzendir. Her kitâb için biri müel-
lif ismi, diğeri ilim itibariyle iki fiş yapmak lâzımdır. Fakat bazı kütübhâneler-
de ilim yerine muhteviyâtın elifbâ üzere âdetâ bir lûgat gibi tertîb olunmuşları
vardır ki bu usûldeki kataloglar pek büyük suhûleti mücib olmaları itibariyle
usûl ve ilim itibariyle ayrılmış olan kataloglara müraccahtır. Bundan bilâhare
bahsedeceğimiz. İlim itibariyle yapılan fişlere “usûlî katalog” denir. Bu nevi fişlere
de kitâbın ismi fişin en yukarisına yazılır ve bu fişler kutu içinde bölme fişle-
riyle ayrılmış olan ilim şubelerinden hangi kısma âid ise o kısmın fişleri arasına
konur. Her şube-i ilme ait fişler de bölmelerle o şubenin diğer mübâhisine
ayrılmıştır. Mesela; riyâziyâta âid olan kısım hesap, cebir, hendese, hendese-i
musattaha, hendese-i mücesseme, hendese-i resmiye gibi bölmelere ayrılmıştır
ki mezkûr kitâb bu kısımlardan hangisine müteallik ise o fişler meyânına
tasnîf olunur. Aynı kısım dâhilinde bulunan fişler müellif ismi ilk harfi sırasıyla
tertîb olunmalıdır. [47] Mesela; hendeseye âid kitâbların fişleri birbiri yanına
vaz olunursa da tertibde müellif isimlerinin ilk harfleri nazar-ı dikkate alınır.

SİNAN SÜMBÜL

Usûli katalogun bölme taksimatlarını tayin ve tefrik etmek için evvelâ ulûmu tasnif etmek lazımdır. Fakat buradaki tasniften maksat, ilmi bir tasnif olmayıp ilimlerin yekdiğeriyle olan münâsebet ve râbitalarını kütübhânecilik nokta-i nazarından tayin etmektir. Mamâfih mümkün olduğu kadar ilmi bir tasnife yaklaşmak fâidelidir. Bibliographie de la France risâlesi usûli bir fihrist için icâb eden taksimâtı şu sûretle gösteriyor:

Diniyât, hukuk, felsefe, ulûm-ı bâtıla, ulûm-ı ahlakiye ve siyasiye, ulûm-ı askeriye ve bahriye ve seyr ü sefâin, ulûm-ı riyâziye, ulûm-ı tıbbiye, ulûm-ı zirâiye ve sınıâiyye, sınıâi sanatlar, tarih ve tedkikât, coğrafya, etnoğrafya ve seyahat, edebiyat-ı hâzıra, edebiyat-ı atika, sanayi-i nefise, terbiye ve tedris, mütenevvia.

Mösyö “Guyau” ise kütübhânelerin tanzimine dâir eserinde âtideki taksimâtı muvâfık buluyor:

- 1 ulûm-ı kozmoğrafya – heyet, cû, arziyât, madeniyât
- 2 ulûm-ı fizikiye – kimya, fizik, riyâziyât
- 3 ulûm-ı tatbikiye – sanâat, mühendislik, inşaat vesâire
- 4 ulûm-ı tabiiye – nebâtât, zirâat, çiçekçilik vesâire
- 5 hayvanât – müstehâsât, hayvanât-ı ehliye vesâire
- 6 beşeriyât – akvâmiyât, kable't-tarih, ırk-ı beşer
- 7 vücûd-ı beşer – teşrih, garîziyât, tıb, hıfzıssihha, jimnastik
- 8 dimağ – ruhiyât, fikir, zekâ vesâire
- 9 terbiye – terbiye-i etfâl, maarif-i Umûmiye
- 10 içtimaiyat – ahlakiyât, hukuk, cinayât
- 11 siyâsiyât – iktisadiyât
- 12 bediiyât – edebiyat, sanayi-i nefise

Kütübhâne mütehassısı mösyö J. Ch. Brunet'in tasnifine göre birinci taksimâtı gösterir cetvel ki Paris kütübhâne-i millisinin taksimatıdır; âtiye derc olunmuştur:[48]

A. THÉOLOGIE	E. JURISPRUDENCE	I. SCIENCES ET ARTS	O. BELLES-LETTRES	U. HISTOIRE
I. Écriture sainte. II. Liturgie. III. Conciles. IV. Saints Pères. V. Théologiens. VI. Opinions singulières. VII. Religion judaïque. VIII. Religion des peuples orientaux. IX. Appendice à la théologie. (Déistes et incrédules, — Athées.)	I. Droit de la nature et des gens. II. Droit politique. III. Droit civil et droit criminel. IV. Droit canonique ou ecclésiastique.	I. Sciences philosophiques. II. Sciences physiques et chimiques. III. Sciences naturelles. IV. Sciences médicales. V. Sciences mathématiques. VI. Appendice aux sciences (Philosophie occulte; alchimie et astrologie.) VII. Arts. VIII. Arts mécaniques et métiers. IX. Exercices gymnastiques. X. Jeux divers.	I. Linguistique. II. Rhétorique. III. Poésie. III*. Poésie dramatique. IV. Fictions en prose. V. Philologie VI. Dialogues et caustiques. VII. Épistolaires. VIII. Polygraphes. IX. Collections d'ouvrages et d'extraits de différents auteurs: Recueils de pièces; Mélanges.	I. Prolegomènes historiques. II. Histoire universelle, ancienne et moderne. III. Histoire des religions et des superstitions. IV. Histoire ancienne. IV*. Appendice à l'histoire ancienne (Bas-Empire, Scythes, Goths, etc.) V. Histoire moderne. VI. Paralipomènes historiques. MÉLANGES ET DICTIONNAIRES ENCYCLOPÉDIQUES. NOTICES DES PRINCIPAUX JOURNAUX LITTÉRAIRE, SCIENTIFIQUES ET POLITIQUES.

[49] Bu taksimâtın her biri içinde de yine taksimât yürütülmüştür. Mesela; I. kısmın 1. faslına âid olan ulûm-ı felsefeye

'NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF' ADLI ESER VE
KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

- 1- Medhal, tarih ve lügatler
- 2- Umûmî felsefe
- 3- Mantık
- 4- Mâfevka't-tabia
- 5- Ahlak
- 6- Ahlakın tatbikâtı gibi kısımlara ayrılmıştır.

Paris kütübhâne-i Umûmîsinin Salle de Travail denilen ve husûsî kartlarla girilen kısmına âid kitâbları otuz kısma tasnif olunmuş olup bu taksimât da bervechi âtidir:

- A. Kitâb-1 mukaddes
- B. Liturgie et Conciles
- C. Peres de l'Eglise
- D. Katolik İlahiyâtı
D². Katolik Olmayan İlahiyâtı
- E. Hukuk
E*. Hukuk-1 Tabiiye ve Hukuk-1 Beşer
- F. Hukuk-1 Mülkiye
- G. Coğrafya ve Tarih-i Umûmî
- H. Kilise tarihi
J. Tarih-i kadim. Yunaniler, Bizanslılar, Türkler, Romalılar
- K. İtalya tarihi
- L. Fransa tarihi
- M. Almanya tarihi, şimal ve şark memleketleri tarihleri
- N. İngiltere tarihi
- [50]** O. İspanya ve Portekiz tarihi
- O²Asya tarihi
- O³Afrika tarihi
- P. Amerika tarihi
- P²Okyanus tarihi
- Q Kitâbiyat
- R. Ulûm-1 Felsefe, siyasiyye, iktisadiyye, ahlakiyye ve fizikiyye
- S. Ulûm-1 tabiiyye
- T. Ulûm-1 Tıbbiye
- V. Riyâziyât, Ulûm ve sanatlar
- Vm Musiki
- X Lisaniyât
- Y Şiir ve tiyatro
- Y² Romanlar
- Z Poligrafi

Bu taksimât ne ulûm ve ne de ulûmun münâsebet ve irtibatları nokta-i nazarından tertib edilmiştir. Bunu ancak bir mukayese olmak üzere derc eyledik.

Tertibimiz olan âtideki taksimât Auguste Comte ve Spencer'in tasnif-i ulûmuna dahi az çok takarrüb ettiği gibi bir kitâbın âid olduğu kısmı da kolaylıkla bulmağa hâdim olacak vechile tanzim edilmiş olduğundan usûli katalog taksimâtı hakkında bir fikir vermek üzere arz ediyoruz:

SİNAN SÜMBÜL

1. Ulûm-ı Felsefiye ve diniye – Sciences Philosophiques et Religieuses

Mantık	Mantık	Logique
Usûliyât		Methodologie
	Felsefe	
Felsefe		Philosophie
Bediiyât		Esthetique
	[51] Diniyât	
Esâtir		Mythologie
Kehânet		Art Divinatoire
Nücûm		Astrologie
Diniyât		Religion
İlahiyât		Theologie
Skolastik		Scolastique

2. Ulûm-ı Riyâziye – Sciences Mathematiques

	Hesab	
Hesab		Aritmetique
Cebir		Algebre
	Hendese	
Hendese		Geometrie
Tahdit		Geodesie
Müselsât		Trigonometrie
	Mihanik	
Mihanik		Mecanique
	Heyet	
Heyet		Astronomie

3. Ulûm-ı Fizikiye – Sciences Physique

	Fizik	
Fizik		Physique
	Kimya	
Kimya		Chimie
Billuriyât		Cristallographie
	[52] Arziyât	
Kozmoğrafya		Cosmographie
Arziyât		Geologie
Madeniyât		Mineralogie
Coğrafya-yı Fiziki		Geographie Physique
	Alâim-i Cûye	
Alâim-i Cûye		Meteorologie

4. Ulûm-ı Tabiiye – Science Naturelles

	Hayatîyât	
Hayatîyât		Biologie
Hayatîyât-ı Kimyeviye		Biochimie
Kimya-yı Hayati		Chimie Biologique
Garziyât		Physiologie
	Nebâtât	
Nebâtât		Botanique
	Hayvanât	
Hayvanât		Zoologie
Haşerât		Entomologie
Semkiyât		Ichtyologie

‘NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF’ ADLI ESER VE
KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

	Müstehâsât	
Müstehâsât		Paleontologie
	Bakteriyoloji	
Bakteriyoloji		Bacteriologie
	Beşeriyât	
Beşeriyât		Embrillologie Antropologie
Tavsif-i Beşer		Antropographie
5. Ulûm-ı Tıbbiye – Medecine		
	Teşrih	
Teşrih		Anatomie
	[53] Tıb	
Maraz		Patalogie
Tıb		Medecine
	Cerrâhi	
Cerrâhi		Chirurgie
	Hıfz-ı Sıhha	
Hıfz-ı Sıhha		Hygien
Terbiye-i Bedeniye		Gymnastique
	Baytari	
Tıb-ı Baytari		Medecine Veterinaire
6. Ulûm-ı Ruhiye – Sciences Psychologiques		
Ruhiyât		Psychologie
Dimağ		Cerveau
Zekâ		Intelligence, esprit
Manyetizm		Magnetisme Hypnotisme
Spritizm		Spritisme
7. Ulûm-ı İctimaiye ve Ahlakiye – Sciences Sociales et Morales		
	Kable't-târih	
Kable't- târih		Prehistoire
	Akvamiyât	
Tavsif-i akvâm		Ethnographie
Akvamiyât		Ethnologie
	Lisaniyât	
İştikâk-ı elsine Lisaniyat		Philologie
Elsine-i Akvâm		Linguistique
	Ahlakiyât	
Ahlakiyât		Morale
	[54] Hukuk	
Hukuk		Droit
	İctimaiyât	
İctimaiyât		Sociologie
Terbiye-i Etfal		Pedagogie
Maarif		Instruction Publiques
8. Ulûm-ı Târihiyye, Siyâsiyye ve İdâriyye – Historie, Sciences Politiques et Administratives		
	Târih	
Tarih		Historie
Meskûkât		Numismatique
Şeâir		Blason
	Coğrafya	
Coğrafya-yı siyâsi		Geographie Politique
	Siyâsiyât	

SİNAN SÜMBÜL

Siyâsiyât Diplomasi	İdare	Politique Diplomatie
İdare Kavânin ve Nizâmât	Askerlik	Administration Législations
Askerlik Tarih-i Askeri Topçuluk Hendese-i Askeriye İstihkâm Nişancılık Silahşörlük Bahriye	İktisadiye	Art Militaire Histoire Militaire Artillerie Genie Militaire Fortification Tir Escrime Marine Militaire [55]
9. Ulûm-u İktisadiye – Sciences Economiques	İhsaiyât	Economie politique Finance Commerce
İktisadiyât Maliye Ticaret	Ulûm-ı Tatbikiye – Sciences Appliquées	Statistique
İhsaiyât	10. Ulûm-ı Zirâiyye – Agriculture	
Zirâat Ağaççılık Ormancılık Çiçekçilik Arıcılık Bağcılık Balık Yetiştirmek	Zirâat	Agriculture Arboriculture Forestier Horticulture Apiculture Viticulture Pisciculture
Mevâşi	Mevâşi	Zootechnie
Avcılık Balıkçılık	Avcılık	Chasse Pêche
11. Ulûm-ı Sınâiyye – Arts et Metiers, Industrie	Sanâat	Industrie Bijouterie
Sanâat Kuyumculuk	[56] Mühendislik	Chemin de fer Genie Civil Construction
Şimendifercilik Mühendislik İnşâat	Sanâyi	Imprimerie Technologie Pyrotechnie Armurerie
Matbaacılık Fennyât Fişenkcilik Silahcılık	Gemicilik	Navigation
Gemicilik ve seyr ü sefâin	12. Sanâyi-i Nefise – Beaux-Arts	

‘NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF’ ADLI ESER VE
KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

	Atıkiyât	
Atıkiyât		Archeologie
	Sanat	
Mimari		Architecture
Nakış		Peinture
Nuhât		Sculpture
Resim		Dessin
Hüsn ü Hat		Calligraphie
Hak, Hakkiyât		Gravure
Sahne Sanatı, Sanat-ı temaşa		Art Theatralé
	Edebiyat	
Edebiyat		Litterature
Edebiyat-ı Temâşâ		Litterature Theatrale
Şiir		Poesie
	Mûsuki	
Mûsiki		Musique [57]
13. Muhtelif – Divers		
Seyahatnameler		Voyages
Rehberler		Guides
Oyunlar		Jeux
İdman		Sport
Binicilik, Cündilik		Equitation
Gazeteler ve risâle-i Mevkûter		Revue, Journaux
14. Lugatler ve Kitâbiyât – Dictionnaires et Bibliographie		

Kitâbları az olan kütübhânelerde her şube-i ulûmun taksimâtı içinde belli başlı zümreler bir nam altında alınarak taksimât daha ihtisar olunabildiği gibi bu on dört şube dahi âtideki vechile dokuz şubeye toplanabilir:

1. Ulûm-ı felsefe, mantıkiyye ve diniyye
2. Ulûm-ı riyâziyye
3. Ulûm-ı fizikiyye
4. Ulûm-ı tabiiyye ve ruhiyye
5. Ulûm-ı ahlakiyye, ictimaiyye ve iktisadiyye
6. Ulûm-ı tarihiyye, siyasiyye ve askeriyye
7. Sanayi-i nefise
8. Ulûm-ı tatbikiyye (ziraat ve sanaat)
9. Muhtelif

Bu taksimât usûl-i aşarideki gibi -âtide görülecektir- yine 9 kısma fakat şu sûretle taksim olunabilir:

- 1- Felsefe
- 2- Din ve ilahiyât
- 3- İctimaiyât ve hukuk [58]
- 4- İştikâk-ı elsine ve elsine-i akvâm
- 5- Ulûm-ı riyâziyye ve tabiiyye
- 6- Ulûm-ı tatbikiyye
- 7- Sanayi-i Nefise
- 8- Edebiyat
- 9- Tarih ve Coğrafya
- 0- Mevâd-ı Umûmiye

SİNAN SÜMBÜL

Tahlili kataloglar için birinci şekil daha faydalıdır.

Kelime Katalogları

İlmî taksimde bir eserin tamamıyla yerini bulmak yani fişler arasında gireceği mevkiî doğru olarak tayin etmek biraz güçtür. Bir kitâbın fişi aranırken onun hangi ilme ve o ilmin hangi şubesine ve o şubenin hangi kısmına dâhil olduğunu bilmek lazımdır. Vakıa her kütübhânedede bu taksimâtı irâe eden cetveller vasıtasıyla filan veya filan ilmin fişleri hangi gözde olduğunu bulmak mümkün olursa da “kelime usulüyle” yani bir lûgat gibi tertib olunan kataloglarda güçlüğü kısm-ı azamı zâil olur. Bu nev’i kataloglarda taksimât yok ise de yine her kütübhâne muhtevî olacağı ulûma göre birbirine müşâbih olan ve râbitası bulunan mesâil ve mebâhisi bir arada ve bir “kelime” altında toplayarak katalog cetveli vücûda getirirler. Bu kataloglarda ilmin taksimâtı nazar-ı dikkate alınmayıp sade mebâhis veya şubât-ı ulûmun her biri tıpkı lûgatde olduğu gibi kelimesinin harfleri sırasıyla birer numara altında tertib olunur. Mesela; (1) adam, (2) arabacılık, (3) Afrika gibi ki bunlara âid kitâblar o faslın numarasını alırlar.

[59] Tahlîli Kataloglar

Tahlîli kataloglar, bir kitâb içinde bulunan mebâhis veyâhud fasılları bilmeğe ve aranılan bahse dâir hangi kitâblar içinde mebâhis-i mahsûsaya tesâdüf edileceğini göstermeğe hizmet ederler.

Mesela; bir fizik kitâbının müellif ismiyle fişi yapıp ilim itibariyle de diğer bir fişi yapıldıktan sonra o kitâbın muhtevî olduğu mebâhis-i mahsûsa içinde ayrıca bir mürâcaat fişi daha yazılarak usûli fihristlerin fişleri arasına konur.

Müellif ismi

Fizik

Ziya

Filan müellfin fizik kitâbı

numara sahife

Sada

Filan müellfin fizik kitâbı

numara sahife

Elektrik

Filan müellfin fizik kitâbı

numara sahife

Bilâhare sada bahsine dâir taharriyâta bulunulduğu vakit bu fiş mebâhis-i mezkûrun filan kitâbta olduğunu gösterir.

[60] Tasnif-i Aşârî - Classificat on Decimale

İlk defa olarak 1873 senesinde Mösyö Melvil Dewey tarafından tasavvur ve tatbik edilen tasnif-i aşârî usûlü bugün Amerika kütübhânelerinin ekserisinde ve birçok Avrupa kütübhânelerinde tatbik edilmiştir.

‘NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF’ ADLI ESER VE KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

Bu usûle göre şuaabât-ı ulûm “9” kısma taksim olunur. Her şube-i ilim kezâ birden dokuza kadar taksim edilmiş olduğu gibi bu taksimâttan her biri de yine dokuza ve ilâ-âhire bu vechile taksimât yürütülmüştür.

Usûli kataloglarda her ilmin taksimâtını irâe eden bölme kartonları elifbâ sırasıyla ayrılıp taksimât-ı mezkûre içindeki aynı bahse âid muhtelif kitâbların dahi ancak müellif ismi ilk harflerine göre tertib olunduğu yukarıda zikredilmişti. “Tasnîf-i aşâri” usûlünde fişler âid oldukları kısım numarası itibariyle tertib olunur ve aramak için evvelâ husûsî bir cetvelden o ilmin ve şube-i ilmin ve taksimâtının numarası bulunarak fiş ona göre taharrî olunur. Bu cetveller bölme kartonları vazifesini görürler.

Tasnîf-i aşâri usûlünün fâidelerinden biri de muhtelif lisanlarda yazılmış olan âsârın aynı şube ve mebhase müteallık olanlarını, isimlerinin harflerindeki başkalıktan dolayı ayrı bulundurmayıp bir arada ve yan yana bulundurmasıdır. Mamâfih bu usûlün iyi netice vermesi fişlerin gayet dikkat ve ihtimamla tertib ve tanzîm edilmelerine vâbestedir. Tasnîf-i aşâri usûlünün leh ve aleyhtarları da vardır. Pek cesîm kütübhâneler için fayda temin eder. Fakat küçük kütübhânelerde kayıt vesâirece bazı güçlük ve karışıklıkları mücib olduğundan biraz “Compliqué” çetindir.

Tasnîf-i aşâriye dâir burada vereceğimiz muhtasar izâhatı Brüksel’de “Institut International de Bibliographie” beynelmilel kitâbiyât müessesinin 1907 senesinde neşrettiği “Mannel du repertoire bibliographique universel” nâm kitâbtan hülâsa sûretiyle iktibas ediyoruz.

[61] Bu müessese bütün dünyada tab edilmiş bilcümle âsârın isimlerini toplamak ve tasnîf etmek ve bu vechile tettebbuâtı teshîl eyleyecek sûrette o kitâbların nerelerde bulduklarını göstermek ve arzu edenlere tettebbu edecekleri ilimlere dâir ne kadar âsâr intişâr ederse peyderpey ihbar etmek gibi bir maksad-ı ilmi ile teşekkül etmiş bir müessese olup gayet vâsi’ kütübhâneler dâhilinde cem etmiş olduğu milyonlarca fişler sayesinde dünyada her lisan üzere intişâr etmiş eserlerin isimlerinden ibâret bir katalog vücûda getirmiştir.

Mezkûr kitâbtaki izâhata göre müessesenin 1905 senesinde 6.603.500 fiş varmış yani altı buçuk milyon kadar kitâb ismi cem edilmiştir.

(Müessese her istenilen malûmâtı yazı makinasıyla yazılmış fişler üzerinde ve her fiş gayet cüz’î bir fiyat mukâbilinde gönderir). Matbaanın icâdından beri şimdiye kadar neşrolunan âsârın adedi 25 milyon kadar tahmin ediliyor. Bu kadar kitâbın ismini nerede tab edildiğini nelerden bâhis olduğunu ve’l-hâsıl kitâbiyâta âid bilcümle tafsilâtı toplamak ve bunlar meyânında aranılan bir eseri derhal bulmak için gayet muntazam ve mütemâdi bir usûl sa’y icâb eder. İşte müessese memûrin-i müteaddidesiyle mütemâdiyen bu husûsa çalışarak umûmî bir katalogun haylice bir kısmını elde etmiş ve bu husûsta en ziyade kâbil-i tatbik olan tasnîf-i aşâri usûlünü kabul eylemiştir.

Bu usûle göre şuaabât-ı ulûm dokuz kısma ayrılır.

SİNAN SÜMBÜL

0. Mevâd-ı Umûmîye - Generalités
1. Felsefe - Philosophie
2. Din ve İlahiyât – Religion, Theologie
3. İctimaiyât ve Hukuk – Sociologie, Droit
4. İştikâk-ı Elsine ve Elsine-i Akvâm – Philologie, Linguistique
5. Ulûm-ı Riyâziye ve Tabiiye – Sciences (Pures) Naturelles
6. Ulûm-ı Tatbikiye – Sciences Appliquées
7. Sanayi-i Nefise – Beaux-Arts
8. Edebiyat – Litterature
9. Tarih ve Coğrafya – Histoire et Geographie

[62] Bunlardan her biri de keza dokuza ve onların her biri de yine dokuza ve ilah... olmak üzere bi-nihâye bir taksimât elde edilir. Hiçbir kitâb yoktur ki bu kadar taksimât arasında kendisine yer bulmasın. Tasnîf olunacak kitâb bu ilimlerden hangisine mensûb ise alacağı ilk rakam iş bu şubenin rakamıdır. Mesela; sanayi-i nefiseye âid olan kitâbların cümlesi “7” rakamıyla başlar.

Sonra ikinci, üçüncü, dördüncü ve ilah... taksimât içinde iş bu rakamların önüne diğer rakamlar ilave olunur. Mesela:

ulûm-ı riyâziye ve tabiiye “5” numara olduğuna göre bu şubeye âid taksimât şu sûretle icrâ edilir:

50. (ulûm-ı riyâziye ve tabiiyyeye âid) mevâd-ı umûmîyye
51. Riyâziyat
52. Heyet
53. Fizik
54. Kimya
55. Arziyât
56. Müstehâsât
57. Hayâtiyât
58. Nebâtât
59. Hayvanât
- Ulûm-ı Tatbikiye “6”
60. Mevâd-ı Umûmîyye (Ulûm-ı tatbikiyyeye âid)
61. Tıp
62. Mühendislik
63. Zirâat
64. İdare-i Beytiye
65. Ticaret
66. Sanayi-i Kimyeviye
- 67-68. Sanayi-i Muhtelif [63]
69. İnşâât
- Sanayi-i Nefise “7”
70. Mevâd-ı Umûmîyye (Sanayi-i Nefiseye âid)
71. Bağçe Mimarisi
72. Mimari
73. Naht ve Meskûkât
74. Resim ve Tezyinât
75. Nakış
76. Hakk
77. Fotoğrafya

‘NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF’ ADLI ESER VE
KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

78. Mûsiki
79. Oyun, Spor ve Eğlenceler

Bu taksimâttan mesela “74” numaralı taksimât yani resim ve tezyinata âid mebâhis içinde bervechi âti taksimât icra edilir:

741. Resim
742. Menâzır
743. Teşrih
744. Resm-i hattı ve resm-i hendesi
745. Tezyinât (Sınayie âid sanatlar)
746. Dokumacılık ve iğne işleri
747. Dâhili Tezyinât
748. Sanayi-i Züccaciye
749. Sanat İşleri

Bunlardan herbiri de kezâ diğer aksâma ayrılır. Mesela; “741” olan resim:

- 7411
7412
7413 gibi kısımlara ayrılır.

[64] Kitâbların üstüne bir numara konulur ve hatta bazı matbaalar beynelmilel kabul edilmiş olan bu numaraları tab ederler. Fişleri yazıldığı vakit o numarayı alır ve fiş kendi mevkiine derhâl vaz olunur. Fakat kitâbın kayıt ve esâs numaraları yine başkadır. Bu numaralar sırf fişlerin tasnifi içindir.

İşaretler

Tasnîf-i aşâri usûlünde her fişin tasnîf numarası ile birlikte bir takım işaretler de istimâl olunur ki bu işaretler itibarî olmakla beraber sâir usûl-i tasnîflerde de istifâdeyi mücib olabileceğinden onlardan da biraz bahsedelim.

Mesela; lisâniyât 4 rakamıyla gösterildiğine göre 42 İngiliz lisâniyâtı demek olup 42=2 İngilizce olarak yazılmış İngiliz lisâniyâtı demek olur. Buradaki “=” işaretinden sonraki rakamla o eserin hangi lisanda yazılmış olduğunu gösterir irtibat ve münâsebet için şu “:” işaret kullanılır.

Mesela; ahlaka âid kitâbın diğer mesâil ile olan irtibat ve münâsebetlerine dâir işaret etmek için fişler âtideki vechile tertîb olunur.

- 18- Felsefe-i Kadime
7:0
17:7 ahlakın sanayi-i nefise
ile münâsebeti
-:
17: ahlakın mesâil-i muhtelif
ile münâsebeti
17: ahlak

SİNAN SÜMBÜL

[65] Mesela; burada ahlaka âid kitâbların fişleri hep 17 numaralı bölmeden sonra konulur ve ahlak ile münâsebeti olan mesâil-i muhtelifeyi de 17: fişi ayırır.

Mahal ve mekân için şu () işaret kullanılır.

Mesela şu () işaret içindeki rakamlar mevâki-i coğrafya-yı gösterir (5) asya demektir. (56) Anadolu, (56.42) Adana ve kütübhânedede herhangi bir ilmin taksimâtı içinde Adana'ya dâir olan malûmât iş bu (56.42) rakamı altında tasnîf edilmiştir.

Zaman şu “” işaretle gösterilir.

9 tarih

Fransa tarihi

(44) 9 Fransa tarihi

On sekizinci asır Fransa tarihi

“18” (44) 9 on sekizinci asırda Fransa tarihi gibi.

Velhâsıl eserlere âid bütün tafsilât böyle bir takım işaret ve rakamlarla ve muntazam sûrette kolaylıkla tasnîf ve taharrî olunabilecek vechile yazılır. Fakat bu usûlden uzun uzadıya bahsetmeğe kitâbımızın hacmi müsâid olmadığından usûl-i mezkûru tatbîk etmek isteyen kütübhânelerin o husûsta tedkikât yapmaları icâb eder. Onu da söyleyelim ki bu usûl gerek Avrupa ve gerek Amerika kütübhânelerince bazı mahzurları hâiz görülerek umûmî sûrette kabul edilmemiştir.

Kütübhânelerden Kitap Alıp Vermek Muâmelesi

Kütübhânelerde kitâblar kârilere iki sûrette verilir.

(1) Kütübhâneden dışarıya çıkarılmaksızın mütâlaa mahallinde okunarak iâde edilmek şartıyla

(2) Kâri evlerine götürüp okuduktan sonra iâde etmek şartıyla

Bazı memleketlerde bâ-husûs Fransa'da evlere götürmek usûlü câri değildir. Fakat Almanya'da harice cüzî bir meblağ mukâbilinde âriyet kitâb vermek üzere tesis edilmiş pek [66] çok kütübhâneler vardır. Hatta Almanya'da maârifin beynelahâli intişârına bu husûsun büyük dahl ve tesiri olduğu zikredilmektedir. Bi't-tab eve verilen kitâblarda hıfzıssihha nokta-i nazarından mahzûr var ise de bu gibi kitâbların vesâit-i mahsûsa ile tathirât ve tebhirâtı icra edilmektedir. Bir kütübhâne bu iki usûlden hangisini ittihâz ederse etsin girip çıkan kitâblar için bir kayıt tutmağa mecburdur. Bu her iki sûrete mahsûs kayıt usûlünden aşağıda bahsedeceğiz.

Harice Çıkmadan Okunan Kitâblar: Kütübhâneden harice çıkarılmaksızın mütâlaa olunmak üzere verilen kitâblar hakkında Paris kütübhâne-i millisinde tatbîk olunan usûl bervechi âtidir: kütübhâneye giren her zât evvelâ kâpidaki memûr-ı mahsûsundan şekli âtide matbu bir pusûla alır.

‘NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF’ ADLI ESER VE
KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

Çıkış damgası Kütübhâne-i Milli Şahsi Pusûla	kâriin işgal ettiği mevki numarası Matbua Kısmı İştigal Salonu
İsim..... Adres.....	

Kütübhâne salonuna giren zâtın ilk işi kendisine bir mahal intihâb ile mezkûr mahallin numarasını, kendi ismini ve adresini iş bu pusûladaki hâne-i mahsûsalarına yazarak pusûlayı kütübhâne kâtiplerinden birisine verir.

Kütübhâne içinde serbest olarak tedkik olunabilecek kitâblar yalnız lûgatlerle kataloglardır. Bunlardan mâadâ her hangi kitâb olursa olsun âtidedeki muâmeleye tabidir. Şöyle ki:

Muamelede kolaylık olmak üzere mütâlaa salonu iki kısma ayrılmıştır. Bu kısımlardan sağ taraf için yeşil ve sol taraf için beyaz renkte küçük pusûlalar mevcuttur. Bunlar memûrların masası üzerinde bulunur ve isteyen bunlardan alarak izâhat-ı lâzımeyle doldurur.[67]

Kâriin işgal ettiği mahal ve numarası

Kâriin ismi

Ve adresi

Müellifi

Talep olunan kitâb: Kitâbın ismi

Mahall-i neşri

Tarih-i neşri

Kıtası

Taharriyi tesri’ ve teshil için katalogdaki rakam ve harflerin irâesi}

Pusûlanın arka tarafı

Mülâhazât

Fihristte icrâ olunan taharriyât

Dolaplarda icrâ olunan taharriyât

İhtiyatta icrâ olunan taharriyât

Talep olunan kitâbın fihristlerden numarası ve işaretleri bulunup işbu pusûlalardan biri üzerine imla ve mütâlaa mevkii numarasıyla kitâbın müellifi, kitâbın tarih-i tab’ı vesâire dahi hâne-i mahsûslarına kaydolunduktan sonra kitâb memûrlarına verilir. Bir müddet sonra kitâb memûru bu kitâbları size teslim eder. Her kâri bir günde on kitâbtan fazla isteyemeyeceği gibi her defasında da ancak büyük boydan (1), orta boydan (2) ve küçük boydan (3) kitâbtan fazla isteyemez. Kâriin verdiği talep pusûlası kendi duhûliye pusûlası yanında alıkonularak kitâb başka bir pusûla ile hâfız-ı kütüblerden istenilir. Mütâlaa bitib de kitâb memûra teslim olununca [68] oradaki talep pusûlalarıyla kontrol olunarak tamam olduğu ve kitâbta bir arıza ve noksan olmadığı anlaşılınca kendisine çıkış pusûlası verilir ve bu muâmele bir deftere kaydolunur. Çıkış pusûlası üzerinde talep pusûlasındaki numaralar, sene ve işaretler

SİNAN SÜMBÜL

damgalanmıştır. Çıkış pusulasını iade etmeyenlerin kapıdan dışarıya çıkmasına müsaade edilmez. Bilâhare bu her iki pusulalar da tasnif olunur. Bir kitâba zarar irâs olduğu veyâhud sayfaları noksan bulunduğu görülürse o eseri talep edenlerin kimler oldukları ve hangi tarihle ve hangi tarih arasında hasara uğradığı ve en son kimin tarafından talep olduğu bulunarak haklarında polisçe takibât icrâsıyla hakikat meydana çıkarılır. Bu iki pusuladan birisi eserin müellifi ismi diğeri talep eden kâriin ismi itibarıyla tasnif olub defterlerde de tarih itibarıyla kayıt mevcut olduğundan herhangi nokta-i nazardan taharrî edilen ciheti bulmak kolaydır.

Aynı muâmele için bazı kütübhânelerce istimâl olunan fişlerin şekli başkadır. Bu husûsta müstamel fiş modellerini âtiye derc eyliyoruz.

Şekil A

Talep eden tarafından doldurulur	Talep edenin ismi ... Adresi.... Tarihi Müellifi
Kütübhâne memûrları tarafından doldurulur	Kitâbın ismi ... Kitâbın numarası mevkii Aded-i cild..... Mülâhazât
Verildiği tarih	İade edildiği tarih

Şekil B

Kitâbın numarası
Aded-i cild

Talep edenin ismi ve adresi

Âriyet verildiği tarih.....

İade tarihi

[69] Şekil A'daki fiş talep edenin ismi itibarıyla tasnif olunur ve kitâb iade olduğu vakit fiş oradan çıkarılarak tarih itibarıyla muhâfaza olunduktan sonra müellif ismi sırasıyla tasnif ve hıfz olunur.

Haricte Okunan Kitâblar: Okunmak üzere harice kitâb âriyet veren kütübhâneler biraz başka usûlde bir kayıt tutmağa mecburdurlar. Avrupa'da âriyet kitâb almak isteyen zevât muteber bir kefil irâe ile iskân ettiği mahallin icâre mukâvelenâmelerini ibrâz ve orada hayli zamandan beri iskân ettiğini isbât eylemesi meşruttur. Bu şerâit şayân-ı kabul olduğu takdirde kayıt defterine kayd olunub defter-i mezkûru imza eder.

Kayıt numarası	Kitâbı alanın ismi, işi ve ikametgâhı	Nizamnâmenin hülâsası	Mülâhazât
----------------	---------------------------------------	-----------------------	-----------

İş bu nizamnâmeye tatbik-i hareket edeceğimi beyânen iş bu mahalle imza eyledim
imza

'NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF' ADLI ESER VE KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

Bu deftere imzadan sonra her zâta mahsûs olmak üzere işbu defterdeki kayıt numarasını hâiz bir cüzdan verilir. Bu cüzdanın şekli ber-vech-i âtidir.

Kitâbın numarası	Alındığı tarih	İade olunduğu tarih	Mülâhazât
------------------	----------------	---------------------	-----------

Bu cüzdanların derûnunda nizamnâmenin mevâd-ı esâsiyesi ve kitâbı nasıl muhâfaza etmek lâzım geldiğine dâir talimat ve nizâmât mevcuttur. Kütübhâne memûru her gün çıkan ve giren kitâblar için şekil "A" ve şekil "B"deki fişlerle beraber âtideki şekilde bir defter tutar.[70]

Sıra numarası	Cüzdan numarası	Kitâbın esâs numarası	Kitâbın ismi	Müellifi	İade olunduğu tarih	Mülâhazât
---------------	-----------------	-----------------------	--------------	----------	---------------------	-----------

Kitâb almak arzu eden zât evvel emirde şekil A'daki fişi doldurup kütübhâne memûruna verir. Kütübhâne memûru fiş üzerine kendisinin tahrîr etmesi lâzım gelen kısmı imla ile diğer B numaralı fişe kitâbın numarasını tahrîr ve kayıt defterine kitâbı talep eden zâtın cüzdan numarasını vesâireyi kaydederek kitâbı alan zâtın cüzdanına da kitâbın numarasıyla alındığı tarihi yazar ve kitâbı teslim eder.

Kitâb hariçte bulunduğu müddetçe şekil A ve B'deki fişler kutularında muhâfaza olunurlar. Bunlardan birincisi kitâbı alan zâtın ismi diğeri de kitâbın numarası itibarıyla tasnîf olunur. Bu vechile hangi numaralı kitâbların kimlerde olduğu veyâhud filan zâtın yedinde hangi kitâblar bulunduğu anlaşılabilir. Hariçte müddet-i nizâmîsinden fazla kalan kitâblar için takibât yapılır ve kütübhâneye girmeleri temin olunur. Bilâhare şekil B'deki fişler tasnif edilerek saklanır ve bir kitâba vuku' bulan hasar için o kitâbın kimler tarafından ve hangi zamanda alındığı tedkike hâdim olur.

Kitâbların Cild Defteri: kütübhânelere lâzım olan defterlerden biri de teclid defterleridir. Her kütübhâne cildciye verdiği kitâblar için bir defter tutmağa mecburdur. Bu defterin bir numûnesini âtiye derc ediyoruz.

Sıra numarası	Mücellidin ismi	Eserin ismi	Kıtası	Cild adedi	Yapılacak cildin nevi	Fiyatı	Verildiği tarih	Geldiği tarih
---------------	-----------------	-------------	--------	------------	-----------------------	--------	-----------------	---------------

[71] Notlar ve Kütübhânelere Dâir Usûl-i Tasnîf

Münderecât cetveli

Sayfa

3.....Mukaddime

Birinci Fası

Notların Sûret-i Tasnîfi

Bahis 1-Not Tutmak Usûlü

4.....Notlar

SİNAN SÜMBÜL

- 5....Not Tutmak Usûlü
- 6....Not Kağıtları
- 6....Notların Derecesi
- 6....Gazetelerden Not Almak
- 7....Tefekkürât ve Sünûhât Notları

Bahis 2-Notların Tasnifi

- 8....Notların Nevileri
- 8....Kitâblardan Çıkarılan Hülâsalar
- 8....Tasnif Çekme ve Kutuları
- 10...Muvakkat Kutu
- 10...Gazete Maktûaları
- 10...Tefekkürât ve Sünûhât
- 11...Not Fiş Kutuları

[72] İkinci Fası

Kütübhâneler ve Eşyaları

- 12...Kütübhâne Mobilyaları
- 12...Kütübhâne Şekilleri
- 15...Kütübhâne Rafları
- 16...Kitâb Boyları ve Raf Aralıkları
- 18...Muhtelif Boylara Mahsûs Rafların Sırası
- 18...Merdivenler
- 19...Mütâlaa Masaları
- 19...Rahleler
- 20...Fiş Çekmeleri
- 20...Tasnif Cildleri
- 20...Serlevha Çerçeveleri
- 21...Kitâb Destekleri
- 21...Fantom
- 21...Numara Levhaları

Üçüncü Fası

Kitâbların Tasnifi

- 22...Kitâbların Tasnifi
- 27...Kitâbların Kütübhâneye Girmeleri
- 28...Duhûl Defteri
- 31...Kitâbların Duhûl Defterine Sûret-i kayıtları
- 32...Kitâbların Şube Defterlerine Kayıtları **[73]**
- 35...Kitâbların Üzerine Vurulan Mühür ve Numaralar
- 36...Risâlelerin Kaydı
- 37...Risâle-i Mevkûtelerin Kaydı
- 38...Kütübhâne Katalogları
- 38...Fişli Kataloglar
- 39...Fişler

‘NOTLAR VE KÜTÜPHANELERE DÂİR USÛL-İ TASNÎF’ ADLI ESER VE
KÜTÜPHANECİLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ

- 40...Fişlerin Faydası
- 40...Fişler ve Bölme Fişleri
- 40...Fişlerin Envâi
- 41...Tazyikli Fişler
- 42...Anahtarlı Fişler
- 42...Düz Fişler
- 43...Müellif İsmi Üzerine Müretteb Elifbâi Kataloglar
- 43...Müellif Kataloğu Fişleri
- 45...Fişler Üstündeki İzâhât
- 46...Usûli Katalog
- 58...Kelime Katalogları
- 59...Tahlîli Kataloglar
- 60...Tasnif-i Aşâri
- 65...Kütübânelerden Kitâb Alıp Vermek Muâmelesi
- 69...Haricte Okunan Kitâblar
- 70...Kitâbların Cild Defterleri